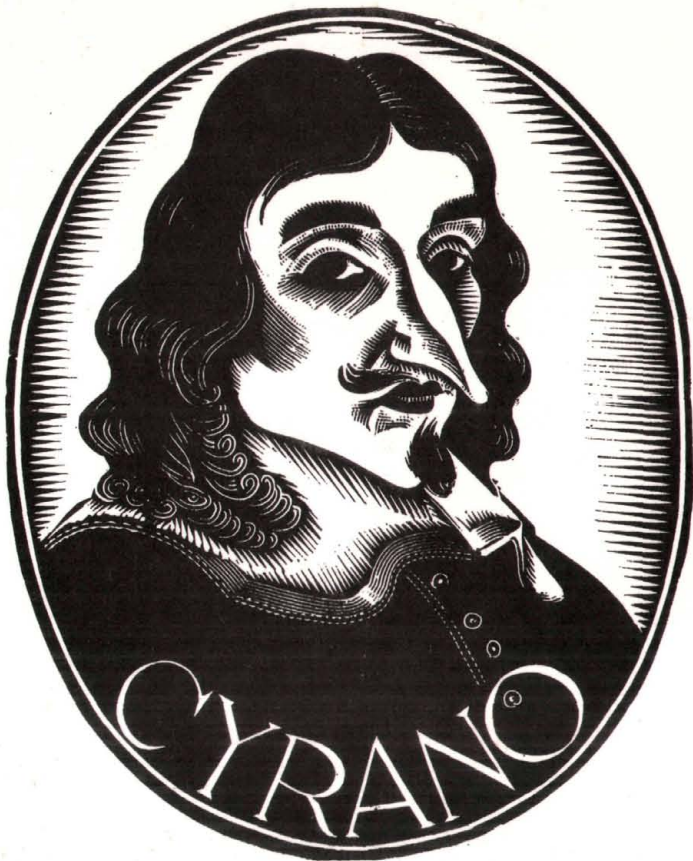

könyv
könyvtár
könyvtáros

1995
augusztus

Az Országos Széchényi Könyvtárban
rendezett
reprezentatív Molnár-C. Pál kiállítás
anyagából

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1995. augusztus

Tartalom

Könyvtárpolitika

Beszélgetés Kiss Jenővel	3
Beszélgetés Havas Katalinnal	7
Beszélgetés Vajda Erikkel	12
Havass Miklós: Paradigmaváltások	15

Könyv

Beszélgetés Fodor András Kossuth-díjas költővel	30
---	----

Műhelykérdések

Huszár Ernőné: Milyen szolgáltatásokkal segítheti a korszerű könyvtári hálózat az egyetemek megújítását?	36
Poprády Géza: A nemzeti könyvtár szerepe a felsőoktatási könyvtári hálózat korszerűsítésében	39
Tószegi Zsuzsanna: Elektronikus szöveg- és levéltárak az Interneten	42

Könyv és Nevelés

Katsányi Sándor: Olvasásra nevelés és pedagógusképzés	47
Kolozs Barnabásné: Jubiláló pedagógiai folyóiratok repertóriumai	49
Schiller Kata: A fecske és a nyár	53

From the contents

Talk with Jenő Kiss, Katalin Havas and Erik Vajda on current issues in librarianship (3);
Talk with the poet András Fodor, Kossuth-prize winner (30);
Hedvig Huszár and Géza Poprády on the modernization of academic libraries (36).

Cikkeink szerzői

Havass Miklós, a SZÁMALK elnöke; *Huszár Ernőné*, a BKE Könyvtárának főigazgatója; *Katsányi Sándor*, az FSZEK főosztályvezetője; *Poprády Géza*, az OSZK főigazgatója; *Tószegi Zsuzsanna*, az OSZK osztályvezetője

Szerkesztőbizottság:

Maurer Péter elnök

Csaba Gabriella, **Domsa Károlyné**, **Poprády Géza**, **Tóthné Környei Márta**

Szerkeszti:

Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 95.216

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

Három interjú

A televízió Stúdió '95 című műsorában június 20-án három igen fontos interjú hangzott el. A főszerkesztő-műsorvezető Érdi Sándor, Kiss Jenővel, az FSZEK főigazgatójával, Havas Katalinnal, az FSZEK munkatársával és Vajda Erikkel, az MKE elnökével beszélgettünk. Az alábbiakban ezeket a beszélgetéseket közöljük.

Beszélgetés Kiss Jenővel

– *Milyen a könyvtár helyzete 1995 nyarán?*

– Rossz. Nehéz. Nincs elég pénzünk, nem tudunk olyan szolgáltatásokat nyújtani, amilyeneket várnak tőlünk. Az olvasók azt hiszik, hogy ez egy jól működő könyvtárhálózat és egyre többen jönnek, miután – szegények – nem tudják megvenni a könyveket. Azt gondolják, hogy mi megvesszük, nálunk majd megkapják, de hát mi sem tudjuk megvenni. Úgyhogy tulajdonképpen elég sok rosszat tudnék mondani.

– *A napokban azt olvastam, hogy 27 millió forintos hiány van ahhoz, hogy a két évvel ezelőtti, vagy ha úgy tetszik, a tavalyi szinten, színvonalon tudjon működni a könyvtár. Ez hogy alakult ki, vagy hogy jött létre?*

– Ez pontosan ennyi. Úgy jön létre, hogy mi a fővárosi önkormányzat könyvtára vagyunk, onnan kapjuk a költségvetésünket. Az idén ez 634 millió forint. Ennek a jelentős részét, (megengedhetetlenül magas százalékát) saját magunk teremtjük elő. A költségvetés 24%-a a saját bevételünk. Ha elosztjuk a pénzt a rovatok között, amire költeni kell, akkor a könyvbeszerzésnél a tavalyi színvonalhoz képest 17 millió forint hiányzik. Ha ugyanannyi könyvet, folyóiratot akarnánk venni, amennyit tavaly vettünk, akkor a könyvárak, az előfizetési díjak emelkedése következtében onnan 17 millió hiányzik. A dologi költségekből, mint például a telefonköltség, takarítószer, fűtőanyagok ára, minden egyéb pedig 10 millió. Így jön létre a 27 milliós hiány.

– *Mi a megoldás?*

– Nem akarom azt mondani, hogy naivan, azt kértük a fenntartóinktól, hogy ennyivel többet adjon, miután a költségvetésünk nagyobb hányadát ők adják. De a fenntartó sem tudta adni, legalábbis úgy tűnt, hogy nem. Ezért mi magunk próbáljuk előteremteni a hiányzó összeget. Miután bevételeinket már nem tudjuk növelni, nem maradt más, mint hogy a könyvtárak nyitvatartási idejét, tehát a szolgáltatást csökkentsük és ezáltal takarítsuk meg a 27 millió nagyobb részét. Erre mondtam az elején, hogy egyre rosszabb szolgáltatást nyújtunk. A másik lehetőség az volt, hogy becsubunk 25-30 könyvtárat és akkor azok fenntartási költségét, az ott dolgozók bérét, a könyvbeszerzést tudjuk megtakarítani.

– *Hány fiókkönyvtár van összesen?*

– 78.

– *Ennek gyakorlatilag majdnem az egyharmadát be kellett volna csukni.*

– Körülbelül ennyit. Úgy gondoltuk, hogy a legkisebbeket, az egymáshoz közelekvők közül az egyiket stb. De nem szívesen csuktuk volna be ezeket sem, még akkor sem, ha némelyik közülük viszonylag kevésbé kihasználta. Ami azt jelenti, hogy néhány száz olvasót szolgált csak ki, de azon a helyen, azon a környéken mégis nagyon fontos. Esetleg öregek járnak oda, nyugdíjasok stb. Ezért a másik megoldás, a nyitvatartási idő csökkentése tűnt számunkra elfogadhatóbbnak. Ez – úgy gondoltuk –, hogy 30 és 50 közötti könyvtárat érint. Miután ez most már megtörtént illetve június 1-től nagyobb hányada megtörténik, szeptember 1-től pedig a többi, most már pontosan mondhatom: 35 könyvtárat érint. Ez némely esetben felére csökkenti az eddigi nyitvatartási időt, tehát ha a fiókkönyvtár eddig 16 órában volt, az most 8 órában lesz nyitva. Ezek a legkisebb fiókok. Más esetben, nagyobb könyvtárak esetében heti 10-12 óra vagy 5 óra csökkenést jelent. Szerencsére ezek nyitvatartási ideje még mindig elfogadható marad.

– *A munkatársak egy része szerint a két rossz megoldás közül a rosszabbikat választotta a fővárosi önkormányzat, mert ha jól tudom, ők döntöttek, vagy ők is döntöttek ebben a...*

– Ők, a Kulturális Bizottság döntött, hogy melyik megoldás a jobb.

– *Ezt viszont nem nagyon látom, mind a kettőt nagyon rossznak tartom.*

– Pontosán mind a kettő nagyon rossz. A könyvtárunkban működő egyik szakszervezet azt az álláspontot képviselte, hogy jobb lenne inkább becsukni. Tehát tisztább helyzetet teremteni, becsukni könyvtárak egy részét és a többit, a megmaradókat fenntartani ebből a pénzből. Mi egyébként ezt az elvet, az ebből következő gyakorlatot évek óta követjük. Mi csuktunk be könyvtárakat, Budapesten tíz évvel ezelőtt 120 könyvtár volt és most van 78. De ez a csökkenés nem okozott jövétlen károkat, sőt javította az ellátást. Olyanokat igyekeztünk ugyanis becsukni, amelyek mellett, a szomszéd utcában volt egy másik fiók, vagy a legkisebbeket, amelyek 30-40 négyzetméteren működtek, ahol nem is lehetett igazán jó könyvtári szolgálatot nyújtani. Általában akkor csuktunk be, ha 2-3 ilyen becsukás árán tudtunk egy nagyobbat csinálni. Erre számos példám van. Teljesen ellátatlan lakótelepeken például így hoztunk létre viszonylag jó könyvtárakat, hogy másutt becsuktunk kettőt-hármat. Most is vannak előkészületben ilyen megoldások. Például Békásmegyeren, ahol valószínűleg be fogunk csukni két fiókot, de helyettük egyet, egy nagyobbat fogunk tudni nyitni. Ez egy hosszú ideje zajló folyamat és a szakszervezet úgy gondolta, hogy kövessük ezt a gyakorlatot, így többet takarítunk meg egy könyvtár becsukásával, mert nemcsak a bért (mint a nyitvatartási idő csökkentésénél), hanem az összes dologi költséget is megtakarítjuk. De ezek a becsukások most nem párosultak volna létesítésekkel. Egyébként is nagyon rossz fogadtatása volt a bezárási terveknek a kerületeknél, meg az olvasók körében. Valószínűleg a kulturális bizottság is ezért választotta a másik megoldást. Ez körülbelül 50-60 embernek megfelelő munkabért jelent. Eleve úgy gondoltuk, hogy részfoglalkozású, szerződéses, nyugdíjasként nálunk dolgozott emberek elbocsátásával oldjuk meg a kérdést. Tehát nem 50-60 embert akarunk elbocsájtani. Továbbá március 12-én, még nem a Bokros-csomag miatt, hanem az idej költséget megismerése miatt, azonnali létszámszámzáró rendel-

tünk el, ami azt jelenti, hogy a nyugdíjba mentek, vagy kiléptettek helyett nem vettünk föl újakat, a külső munkaerő pótlását saját erőnkéből oldottuk meg. Ez is bekalkuláltuk, ez eddig 18 embert jelentett, 18 hely üresedett meg ilyen módon, tehát körülbelül ennyi embert érint. De ez azt jelenti, hogy nem hosszabbítottunk szerződéseket, nem alkalmazzuk tovább a nyugdíjasokat, főfoglalkozású könyvtárost, közalkalmazottat nem küldtünk el egyet sem és nem is kívánunk elküldeni.

– *Szóba került korábban, hogy valamilyen módon a könyvtárosok sztrájkba lépnek. Úgy tudom ma volt egy egyeztető tárgyalás.*

– Ma délelőtt a szakszervezetekkel tárgyaltuk meg a helyzetet. Ez egyébként ismert volt számukra is, hiszen év elején ők is megismerték ezeket a terveket, többször megvitattuk velük mikor ezeket készítettük. Ma abban egyeztünk meg, hogy részben tovább keressük a megoldást, a megoldását annak, hogy ne csak bérköltségekből takarítsuk meg ezt a 27 milliót, másrészt a bérfeljesztésről volt szó, amit év elején 5%-nak gondoltunk (ami, nem kell mondani, egy 35%-os infláció mellett a rosszul fizetett könyvtárosoknak semmi). Most azt javasoltuk, hogy 5 és 10 százalékos közötti bérfeljesztést adjunk a félévi beszámoló után. A bérfeljesztés feltételeit a bevételek teremtik meg. A bevételekkel sajnos nem állunk jól, csökkennek a bevételek. Ezek a térítéses szolgáltatások bevételei. Tehát változatlanul arra törekszünk és ebben egyetértettünk, hogy júniusi félévzárástól függően július végéig őket meghallgatva döntünk ebben a bérfeljesztésben. Abban bízunk, hogy szeptemberre ki tudjuk adni a dolgozóknak ezt az 5 és 10 százalékos közötti bérfeljesztést. Szeretnénk ha minél közelebb lenne a tízhez. S a harmadik dolog, amiben megegyeztünk, de hát ez eddig sem volt kérdéses, inkább csak félelem volt az emberekben és így a szakszervezetekben is, hogy nem bocsátunk el. Kilenc főfoglalkozású közalkalmazottat érint egyébként ez a mozgás, ez az átszervezés, a nyitvatartási idő csökkentése, de ezeket mind megtartjuk, csak nem abban a könyvtárban fognak dolgozni, ahol eddig. Tehát maradnak a Szabó Ervinben, de máshol. Aki például eddig a XVII. kerületben dolgozott, ezután a központi könyvtárban fog dolgozni, mert itt van üres hely, és így tovább.

– *Hány éve vagy ennek a könyvtárnak az élén?*

– '79 óta. Tehát 16 éve.

– *Mikor volt fénykora? Ha volt egyáltalán.*

– Hát én úgy emlékszem, hogy mi a 80-as évek közepe óta állandóan a túlélésért küzdünk. Azért vezettünk be egy csomó újítást, tehát például azt, hogy pénzért adtunk szolgáltatásokat. Kezdetben hanglemezt, hangkazettát, aztán később videokazettát pénzért kölcsönöztünk, ami elég nagy felháborodást váltott ki szakmai körökben. Ezt én meg is értem, magam is azt gondolom, hogy a könyvtár ingyenes közszolgáltatás, talán a legfontosabb kulturális közszolgáltatás, mondjuk azt, hogy a kulturális infrastruktúra egy országban. De a kérdés úgy állt, hogy ha ragaszkodunk az ingyenességhez, akkor nem lesznek ilyen szolgáltatások. Tehát mi már a 80-as évektől a túlélésért küzdöttünk, mert soha nem volt elég a pénzünk. Könyvbeszerzésre időnként kaptunk, például a múlt esztendőben 15 milliót szavazott meg a költségvetésünkhöz kiegészítésként a közgyűlés egy olyan költségvetési vita végén, amikor senkinek nem szavazott meg semmit se. Tehát nekünk ezt akkor megszavazta. Az idén hasonlóképpen 10 milliót javasolt a kulturális bizottság, de most nem adta meg a közgyűlés. Ugyancsak azóta

állandó gondunk, hogy soha nem kaptunk más fejlesztést csak azt, amit a központi intézkedések (közalkalmazotti törvény stb.) elhatározták. Tehát szerény bérfejlesztést kaptunk, de semmit nem kaptunk dologi költségeink növekedésének ellentételezésére. Arra szinte egy fillér fejlesztést sem kaptunk most már évek óta, holott mindennek megy fel az ára. Nekünk csak a postaköltségünk 8 millió egy évben. Aztán ami a másik fő gondunk, hogy fejlesztésre, felújításra sem volt soha pénzünk. 1984-ben kaptunk egyszer felújítást, 10 millió forintot, azóta semmit.

– *Azóta se semmi. Mondd, látni az alagút végét, vagy egyáltalán hogy prognosztizálad a jövőt?*

– Hát az alagút végét nehéz látni, nagy a sötétség. Furcsa dolog ez. Ha a könyvtárosok azt mondják, hogy a könyvtár az egy borzasztó fontos intézmény, azt gondolom, ez természetes, egy kicsit hazabeszélnek. De mostanában részt vettem két olyan tanácskozáson is, ahol nem könyvtárosok beszéltek arról, hogy a kulturális intézményhálózaton, vagy a kulturális infrastruktúrában belül a legfontosabb a könyvtár. Abszolút prioritást kell adni a könyvtárnak, ezt közgazdászok, minisztériumi vezetők, pedagógusok stb.-ik mondták el. Én meg azt gondoltam, hogy ez körülbelül úgy hangzik, mint a Karinthy novellában, mikor mindenki Krisztust kiáltott Pilátus kérdésre és mégis Barabásnak hangzott. Mert ha megnézem a konkrét lépéseket akár az állami költségvetésben, akár az alapoknál, alapítványoknál stb., ott mindenhol minden fontosabb mint a könyvtár. Na most visszatérve a kérdésre, az alagút végét én ott látnám, hogy ha a könyvtár jobb helyre kerülne a magyar közgondolkodásban, ennek következtében a kulturális terület döntéshozóiban vagy azokban, akik a pénzt osztják. Most, amikor arról van szó, hogy újra kell gondolni az állam feladatait, ami nyilván nemcsak a központi államot jelenti, hanem az önkormányzatokat és mindenkit, én azt gondolom, hogy most kellene valami olyan konklúzióra jutni, hogy a könyvtár valóban a legfontosabb. De bárhova nézünk, ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk. Nincs a megfelelő megbecsült helyen, nem kapják meg a könyvtárak azokat az anyagi kondíciójukat, amelyekre szükség lenne. Nem valami luxusról van szó, őszintén szólva, arról már nem is beszélek, hogy egy ilyen könyvtárban milyen gépesítésre lenne szükség. Hát erre sem kaptunk egy árva fillért sem.

– *Hát igen. Három évtizede ismerjük lassan egymást. Én a 60-as évek közepén, derekán voltam bölcsészhallgató és hát többek között te voltál az egyik tanerő, aki ott a könyvtári ismeretekre oktattál bennünket. Hát nem egészen ilyen könyvtárról álmodoztunk, mint amit most leírtál.*

– Hát nem. Nem ilyenről és meg kell mondanom, hogy ez egy speciális helyzet. A Szabó Ervin Könyvtár, egy nagyvárosnak a könyvtára. Nem akarok külön panaszkodni, nem akarom azt mondani, hogy az összes magyar nagyváros arányaiban sokkal többet fordít könyvtárra, mint a főváros, mert sehol sem fordítanak talán eleget könyvtárra. De itt mégis egy világvárosról van szó. Ez a könyvtár egy világvárosnak a szellemi dolgozószobája. A magyar értelmiség, a budapesti értelmiség ide jár, ebbe a központi könyvtárba. És ennek a városnak a lakosságából majdnem a 200 ezer ember keresi föl ezt a 78 fiókkönyvtárat évente rendszeresen, tízszer, tizenkétszer. Tehát ezek a rendszeres használói. Namost, ehhez képest kellene nekünk ezt a feladatot ellátnunk és ide tartozik, hogy miről álmodoztunk mi a 60-as években. Vagy még az elődeink. Itt akár Szabó Ervinre visszamehetünk, szóval egy nagyváros, egyáltalán egy város közkönyvtárának

olyannak kellene lennie például, hogyha bejön ide valaki, akkor – mert ezt látom én például mondjuk Rotterdamban, vagy Münchenben, szóval egy Budapesthez mérhető nagyságú városban, hogy a könyvtárba jár 200 világlap. Jár kb. 3-4 ezer folyóirat, könyvről már nem is beszélek. Na most ehhez képest legfeljebb igényeink vannak, tudnánk, hogy mit kell és nem tudjuk nyújtani.

– *Mondd, ezt a fővárosi közgyűlésnek vagy a Kulturális Bizottságnak nem próbáltad elmondani?*

– De igen. Mindig ezt adjuk elő. Mikor az előző közgyűlés Kulturális Bizottsága itt egy akkoriban szokásos átvilágítást csinált, magyar szakértőket kért fel, aztán külföldieket is hozzá. Göteborghól volt itt a városi könyvtár igazgatója, nagyon jó partnert találtunk benne, mert érzekelte a mi szándékainkat és eredményeinket is, elképzeléseinket is, és támogatta a fővárosnak beadott javaslatokat. Ez volt a javaslatok lényege. Egy modern, korszerű európai vagy világszínvonalú könyvtári ellátás kellene Budapestnek. Ezt mindenki elismerte.

Beszélgetés Havas Katalinnal

– *Nemrég fejeződött be az Ünnepi Könyvhét. Igazán impozáns kínálattal. Mennyi mindent sikerült beszerezni?*

– Egy ilyen kínálatból mindent beszerzünk. Kerületi könyvtárak is és a központi könyvtár is. Az más kérdés, hogy mikorra lesz ebből könyvtári könyv, de ebből még igyekszünk gyorsan válogatni. Mindent beszerzünk, de egészen biztos, hogy nem annyi példányban, amennyire igény vagy amennyire szükség lenne.

– *Ön minden nap kapcsolatban van az olvasókkal. Hiszen a munkaköre olyan ebben a könyvtárban. Mi változott az elmúlt években vagy akár hónapokban?*

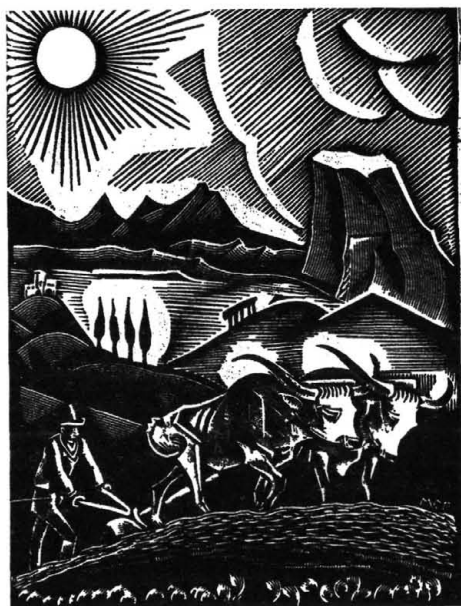
– Inkább az elmúlt évekről lehet beszélni. Fantasztikus könyvhiány van. Hihetetlen a kereslet a régikiadású társadalomtudományi művek, filozófiai, vallási, esztétikai, szociológiai művek iránt, és ezeknek az újrakiadásával hihetetlen nagy gond van. Egyetlen kiadó sem vállalja vagy nagyon kevés kiadó vállalja azt a kockázatot, hogy ezeket a könyveket kiadja, ugyanakkor az oktatás ezek után a művek után nyúlt, nagyon helyesen és hála Istennek. A diákok viszont teljesen főlélegesen keresik őket a boltokban és gyakorlatilag most már a könyvtárakban is, mert körülbelül a kettő a kétezerhez a kereslet és a kínálat aránya. Emiatt megváltozott a könyvtárak igénybevétele, sokkal többen keresik fel a könyvtárakat és nagyon sokszor előfordul, hogy csalódottan távoznak.

– *Pedig hát azt mondják nagyon sokan, hogy vége a Gutenberg galaxisnak. Ön mit tapasztal ebből?*

– Hát egyelőre nincsen vége. Semmilyen körülmények között nincsen vége és nagyon sokáig még a könyv lesz a legfontosabb információhordozó. Hogyha 10-15 év múlva megvalósul a multimédiás hálózat, akkor is szükség lesz olyan helyekre, ahol ezt lebonyolítják az emberek. Akkor lehet ezt másnak, médiatárnak nevezni, de a könyvtár akkor is mint helyiség vagy mint környezet meg kell, hogy maradjon.

– *Mivel küszködnek az olvasók? Mi a legtöbb reklamáció oka?*

– A könyvhiány. A választék hiánya, az hogy a legszükségesebb, tehát a mun-

kához, a tanuláshoz szükséges legfontosabb irodalom borzasztó nehezen szerzhető be. És ennek megfelelően természetesen elszaporodtak a könyvlopások és elszaporodtak a könyvcsonkítások. Mert a szolidaritás nem működik az emberekben.

– *Mire panaszkodnak? Mert nyilván a könyvbeszerzési szokások, olvasási szokások, sokminden szóba kerül amikor bejönnek ide a könyvtárba.*

– Teljesen más a panasz lényege egy ilyen nagy tudományos könyvtárban, mint egy kerületi könyvtárban. A kerületi könyvtárakban nyilván arra panaszkodnak és arra fognak panaszkodni, hogy a könyvtár nincsen eleget nyitva, hogy a választéka szegényes, hogy a könyvtárosok túlterheltek a videokölcsönzés miatt, ami viszont az egyetlen megfogható bevételi forrása a könyvtárnak. Nyilván erre panaszkodnak majd.

– *És itt?*

– Itt nálunk csak a könyvhiányra. Kizárólag. Meg arra, amikor a másológép rossz, mert a másológép könyveket meg folyóiratcikkeket vált ki. Szinte napon-ta – nem is tudom megmondani, hogy van-e olyan óra vagy perc amikor nem működik. És ha elromlik, márpedig nagyon gyakran elromlik akkor felháborodnak természetesen. Nagyon nehéz beszerezni a műveket, ezért a másolat nagyon fontos.

– *Erre panaszkodnak az olvasók. És mire panaszkodnak a könyvtárosok?*

– Természetesen a pénzhiányra. Szeretnénk mindenből annyit és úgy vásárolni, ahogy az az olvasóink igényei szerint a legjobb lenne. Azt pillanatnyilag senki nem gondolja, hogy új könyvtárat vagy új városi könyvtárat lehetne Budapesten létesíteni belátható időn belül. Bár lehetne! Még arra sem gondolunk igazán, hogy az épületet rekonstruálni vagy az épületet renoválni lehetne. Arra viszont gondolunk, hogy nagyon fontos lenne a számítógépes rendszerek bevezetése és

megvalósítása. Hogy a nagy adatbázisokba a könyvtárak sokkal kedvezményesebb áron vagy ingyen bekerülhessenek, hogy az újfajta feltárási rendszereket, ami szintén számítógépen alakul, meg tudjuk csinálni... közvetíteni tudjuk más könyvtáraknak. Tehát mindenképpen pénzre, illetve sokkal nagyobb támogatásra – nem is az eddigi támogatások megtartására vagy szintentartására volna szükségünk, hanem egy olyanfajta nagyobb támogatásra, amit azért lát be a társadalom, mert szüksége van rá, mert szinte nincs a lakosságnak olyan rétege, akit a könyvtár valamilyen módon ne érdekelne. És hihetetlenül nagy a könyvtárnak a tekintélye. És nagyon nagy tisztelete van a könyvtárnak.

– *Hát már úgy érte, hogy az államigazgatáson vagy a pénzügyi kormányzaton kívül?*

– Nem jutunk eszükbe. Meg kell, hogy mondjam, hogy se az államigazgatás, se a kormányzat, de még a vezető szakemberek sem kifejezetten könyvtárhasználók. Nekik nem jutunk eszükbe. De már a gyerke meg az unokája meg ő maga életének egy korábbi szakaszában valószínűleg könyvtárhasználó volt.

– *Azért furcsa számomra amit elmond, mert ugye lépten-nyomon azt olvasni, mindenféle politikai, és nemcsak politikai nyilatkozatokban, hogy küszöbön az információs társadalom. Mennyire vagyunk mi, mondjuk a fejlett világ vagy Nyugat-Európa színvonalától lemaradva?*

– Nagyon le vagyunk maradva. Technikailag nagyon le vagyunk maradva. Szellemileg nyilván nem. A szoftvereket itt is el tudják készíteni. De technikailag nagyon le vagyunk maradva. Legalábbis a könyvtári hálózat, a közművelődési könyvtári hálózat mindenképpen. A tudományos könyvtárak a gazdasági fejlődés szempontjából fontosak. Az oktatás könyvtárai nélkül az egész felsőoktatás bedugul, ha nincs könyv, nincs információ. Pontosabban egy olyan színvonalra süllyed, amin, ahonnan már nem lehet szakemberképzésről beszélni. Mert hogyha a könyvhiányhoz igazodik a tananyag, akkor országos botrány van. A tananyaghoz kellene igazodnia a dokumentumválasztéknak, a folyóiratválasztéknak, a könyvválasztéknak és később más információhordozó eszközöknek.

– *Azt olvastam az újságban, hogy az éves költségvetésből 27 millió hiányzik?*

– Igen, itt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban körülbelül ennyi lenne az, amivel a tavalyi vagy a tavaly előtti működésünket tudnánk biztosítani. Tehát nem kellene nyitvatartást csökkenteni, nem kellene könyvtárakat bezárni. Most a könyvtárbezárás helyett inkább a könyvtárak nyitvatartási idejét csökkentik. De ez azért szörnyű, mert én egyszerű háziasszonyként nem tudom elképzelni azt, hogy evvel valóságos pénzt tudnánk megspórolni. Azt tudom csak elképzelni, hogy ami van, az megy tönkre. És tökéletesen igaza van annak aki azt mondja, hogy ezek a könyvtárak más társadalmi problémát oldanak meg. Szociális munkát végeznek, mert a hajléktalantól az idős emberig, a munkanélkülitől a kallódó gyerekig mindenkit befogadunk, nemcsak itt Budapesten, hanem vidéken is, az országban mindenhol. Ha nincs könyvtár, vagy alig van nyitva, azt mindenki megérzi. Pontosan azt kellene elérni, hogy legalább ezek a közösségi terek egész évben és egész nap álljanak rendelkezésre. A művelődési házak már nem úgy fogadják be az embereket, mint régen. Ott már pénzt keresnek. A könyvtárak még mindig, gyakorlatilag teljesen ingyen vannak és egy olyan környezetet biztosítanak ami azért mindenképpen valamilyen módon tiszteletreméltó.

– *De hát azt mondják, hogy nincs pénz, nincs több pénz.*

– Hogyha egy család bajba kerül, akkor azt mondják, hogy mostantól kezdve csak egyetlenegy szobát fűtünk. De akkor azt ki kell találni, melyik az a szoba, amelyiket fűteni kell. Nyilvánvaló, hogy a mi jobbink sehol nincsen. A könyvtárakról csak akkor van szó, hogyha feltörik, ha felgyulladt, ha megszűnik, ha bezárják. Egyébként a könyvtárakkal a világon senki nem törődik. Nyilván, hogy az egészségügynek meg az oktatásnak elvégzi a lobbizását a szülő meg a tanítvány meg a beteg.

– *De hát ahogy most kinéz, nem sok sikerrel dolgoznak ők sem?*

– Hát ők sem. Ez kétségtelen. De legalább valamilyen módon szóba kerül. A színházakét elvégzik a színészek, a színgazdátok lényegesen tehetségesebben mint mi. Mi meg se szólalunk. Gyakorlatilag soha nem szólalunk meg. Most viszont azt gondolnánk, hogyha egy országban a könyvvásárlásnak a lehetősége megszűnik a családok számára, akkor tessék a közművelődési könyvtárakat valamelyest följavítani, hogy ennek a fájdalomra meg a rossz következményre, meg a kínja, meg az önérzetet is romboló érzése valamilyen módon csökkenjen. Ez egy gesztus lenne. Hihetetlenül megérné. Sokkal kevesebb beruházással el lehetne érni és nagyon kevés pénzzel el lehetne érni, hogy az emberek azt gondolják, hogy jó, most nincsen erre pénz de helyette ott van a könyvtár. És hogy a könyvtárat mi mindenre lehet használni, ezt a könyvtárosoknak meg az olvasóknak együtt kell elgondolni. Sokkal többre, mint amennyi a köztudatban benne van.

– *Szóba került, hogyha valamilyen módon nem rendeződik a helyzet, a könyvtárosok sztrájkolni fognak. Mit gondol erről?*

– Hát nézze, ez világnézeti kérdés, hogy ki mit tart a sztrájkról. Én úgy gondolom, hogy egész évben sztrájkhelyzet van. Teljesen mindegy annak a könyvet nem kapó olvasónak, hogy egy zárt könyvtárból nem kapta, egy sztrájkoló könyvtárból nem kapta, vagy azért nem kapta mert két példány van és az nem elégíti ki az igényeket és ő harmadikként érkezett. Teljesen mindegy. Vagy egyáltalán nem tudtuk beszerezni az illető könyvet. Amit mondjuk egy olyan felsőoktatási intézmény ad meg szakolvásmányként vagy kötelező olvásmányként, amelyeknek a szakembereire később szüksége van az országnak. Tehát biztos, hogy két napig hangzana tőle a sajtó, de nem annyira a közvélemény. Nem olyan sokkoló erejű ez. Én azt hiszem, hogy sokkal inkább arra kellene felhívni a figyelmet, hogy itt egész évben sztrájk van. Mert a meg nem vásárolt, a lassan feldolgozott – mert számítógépesítés hiányában lassan feldolgozott mű – a nehezen odaadható, a már kikölcsonzott, az ellopott, az eltépett, a ki nem adott, le nem fordított és meg nem írt mű, sokkal nagyobb sztrájkhelyzetet teremt, mint az amit két napig sztrájkoló könyvtárak jelentenének.

– *Hát ha nem megoldás a sztrájk és a pénzügyi kormányzat se nagyon sok hajlandóságot mutat arra, hogy többet adjon, akkor mi lesz?*

– Akkor marad ez a lepusztult állapot. Marad az, hogy mi tartjuk magunkat ameddig lehet. Ez nem fogja fedezni az igényeket. Minden szépen sülyed le és nem egy gazdaságossági alapon megfogalmazott karcsúsítási program, hanem egy korcsosítás fog bekövetkezni. Egy olyan hálózat fog tönkremenni amelyik – mondom, nemcsak hagyományos értelemben vett könyvtári szerepet lát el, hanem információadó szerepet, a köznapi életben való eligazodáshoz segít és szociális munkát is végez. És ez egy olyan lehetőség amit hogyha nem... szóval erre mit

lehet mondani, azt, hogyha nem veszik észre, hogy ez egy terep, maguk az épületek, hogy a könyvtáros egy olyan fajta informátor, akit sokkal több mindenre lehet használni mint amit a közvélemény gondol róla. És a könyv pedig egyelőre még nagyon fontos. És azt kellene valahogy kihasználni, hogy tényleg tiszteletben tartják az emberek a könyvtárat. Akkor is, ha nem használják, akkor is úgy gondolják, hogy az egy olyan dolog, ami kell. És tényleg nagyon kell.

– *Azt mondta, hogy és ha nem veszik észre? Akkor?*

– Hát akkor mi van? Akkor bezárnak, tönkremennek, az embereknek még rosszabb kedve lesz, még bánatosabbak, még kisemmizettebbek lesznek. Ez, erre mit lehet mondani, hogy mi lesz akkor? Egy teljesen visszasüllyedt, lepusztult, szürke állapot.

– *A szakmában milyen a hangulat, közérzet?*

– A szakmának? A szakmában attól, hogy ennyire szükségesek vagyunk, nyilván van némi elégedettség, boldogságérzet meg fontosság tudat. Mert tényleg nagyon nagy szükség van ránk. De ez csak az egyik része a dolognak. A másik pedig az, hogy semmilyen képességünk nincsen arra, hogy eladjuk magunkat. Tehát ennek megfelelően nyilvánvaló, hogy a könyvtárosok nagy része azt mondja, hogy majd csak lesz valahogy. Mindenkinek fáj a szíve, hogyha csak egy órával kevesebb ideig is áll az olvasói rendelkezésére.

– *Azt olvastam, hogy nő az olvasók száma. Igaz ez?*

– Természetesen.

– *Már mitől természetesen?*

– Attól természetesen, hogy nem tudnak könyvet venni. Tényleg nem tudják megvenni a könyveket. Még egy darabig elműködnek az utcai árusok ezzel a 40%-os meg 50%-os árlésállításaikkal, de egy idő után ez sem elég. Szóval nézze, kétféle könyvigényt elégítenek ki a közművelődési, vagy elégíthetnének ki a közművelődési könyvtárak. Az egyik az, ami valóban kell a tanuláshoz meg az oktatáshoz, illetve a munkához. Ha ennek a szükségességét egy egész társadalom nem fogja föl, ha a kormányzat nem fogja föl és az önkormányzatok nem fogják föl, akkor... ez pontosan olyan evidencia, mint az iskolának meg a templomnak, meg az orvosi ellátásnak a szükségessége. Szóval, ennek működnie kell. A másik pedig a kikapcsolódás. Hogyha se moziba, se színházba nem tud elmenni, utazni nem tud elmenni, szabadságát ki tudja ugyan venni, bár félre kell tenni belőle a betegállományra, de nem tud utazni, akkor meg kell maradni a nagyon olcsó megoldásoknak. Például annak, hogy egy háromgyerekes család bemegy egy könyvtárba és szép vagy ritkán látható vagy régen kiadott, egyébként a látókörébe nem kerülő műveket kézbeveszi és lapozgatja. Az egyik ezt, a másik azt, de együtt vannak, és nem kell érte fizetni, és meleg van, és kulturált környezet, és normális emberek között vannak. És még egy, hogy az, aki a könyvtárba beteszi a lábát, és az a megnövekedett olvasói létszám mellett is így van, az mind akar valamit. Ha tanulni akar és dolgozni akar vagy valamit meg akar oldani egy könyvből vagy csak kikapcsolódni akar, akkor is akar valamit. De ha csak azért jön be, hogy reggel elmenjen otthonról, hogy fölöltözik, hogy megmosakszik, hogy megborotválkozik és az egész hajléktalan és az egész munkanélküli életét itt éli le a könyvtárban, akkor is többet tett, mint aki csak kukázni jár az utcára. Tehát itt az önbecsülés van jelen, ezekben az épületekben vagy termékekben.

– *A Szabó Ervin Könyvtárnak, ugye, 27 millió forint hiányzott az idei költségve-*

téséből, a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága tárgyalta ezt az ellehetetlenülő helyzetet. Két megoldás volt, az egyik: bezárni fiókkönyvtárakat, a másik: csökkenteni a meglévő hálózat nyitvatartási idejét. Ez utóbbit választották. Helyesen tették?

– Szerintem nem. Szerintem inkább kisebb könyvtárakat kellene bezárni és a többinek a nyitvatartását megtartani. Nem tudom, hogy ebben a szakma valaha is egységes véleményt fog tudni alkotni. Mert mindenkinek az a kicsi fiókkönyvtár a legfontosabb. De én emlékszem rá, amikor 150 olvasó mellett bezártunk fiókkönyvtárat, hogy borzasztó fájdalmas volt az a pár nap, amíg ezt lebonyolítottuk, de az olvasók nagyrésze nagyon szépen átszokott egy másik könyvtárba, ahol viszont igyekeztük a színvonalat inkább emelni, mint csökkenteni.

– Igen. Csak hát felmerül a kérdés azon nyomban, most idén, mondjuk, megszüntetnénk a hetvenvalahány könyvtárból mondjuk tízet. Aztán jövőre se lesz jó gazdasági helyzet, az újabb tízet jelent, aztán... És akkor hol a vége?

– És hogyha bezárnak egy könyvtárat – a mit tudom én – a heti 27 órás nyitvatartás helyett most lesz 15, aztán jövőre 10, aztán 5. Akkor ugyanott tartunk. Egy bezárt könyvtár ugyanolyan, mintha meg lenne szüntetve.

– És mi a megoldás?

– Nem tudom. Fogalmam sincs. A támogatás megemeléséért kellene ordítani, olvasónak, könyvtárosnak, televíziósoknak, mindenkinek, aki minket használ. És rengetegen használnak minket. Úgy ordítani, hogy annak legyen következménye. Hát nem tudom. Egyébként halvány gőzöm nincsen, hogy mit lehet tenni.

Beszélgetés Vajda Erikkel

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzete ahogy hallottuk meglehetősen siralmas. Mennyire általános ez a helyzet az országban és hol állunk a világgal való összehasonlításban?

– Hadd kezdjem azzal, hogy a könyvtárak az egész világon, de legalábbis Európában válságban vannak vagy legalább is nagy kihívásokkal kell szembenézniük. A könyvtár által kezelendő dokumentumok száma növekszik, az árak még ennél is jobban növekszik, a könyvtárak keretei pedig szűkülnek. Nemcsak nálunk, gazdag országokban, Németországban, itt-ott-amott, másfelé is. Még hogyha változatlanul maradnak a keretek relatíve akkor is szűkülnek, mert hiszen a növekvő áron kevesebbet lehet beszerezni. Ez az egyik válságjel. A másik, az nem is annyira válságjel mint inkább kihívás, és ez az új technika, a csatlakozás a világméretű hálózatokhoz, mindenekelőtt az Internethez, az elektronikus dokumentumok kezelése, a multimédiák kezelése, vagyis új feladatok, amikre a könyvtárnak át kell állnia, fel kell készülnie, és ez a felkészülés egyrészt ismereteket, másrészt pedig szintén pénzt igényel. Magyarországon ugyanez újra termelődik csak sokkal súlyosabban, egyszerűen a gazdaság és az ország helyzete miatt, ami miatt a könyvtári beszerzési keretek, egyáltalán a könyvtári keretek Magyarországon még súlyosabban csökkennek.

– *De hát azt szoktuk mondani, azt szokták mondani, hogy a jövő, és az néhány év, az információs társadalomé. Azok az országok amelyek nem tudnak lépést tar-*

tani ezzel vagy nem tudnak bekapcsolódni az információáramlás nemzetközi hálózatába, eleve vereségre, kudarca vannak ítélve. Gyakorlatilag előre kellene menekülnünk, hiszen mindenki a menekülés útját keresi.

– Hadd mondjam azt, szerintem nem csak a jövő az információs társadalomé, már a jelen is az információs társadalomé, sőt egy kissé a közelmúlt is már az volt. Még a távolabbi múlt is az volt, ugyanis valamilyen ország fejlődésének a gyorsasága, így gazdasági fejlődésének a gyorsasága is már korábban is nagymértékben attól függött, hogy mi volt a felhalmozott tudás az országban. Ez természetesen – épp ahogy a tudás mennyisége növekszik, hatványozódik – fokozódott. Teljesen igaza van, valóban előre kellene menekülnünk. Úgyhogy ezek a válságjelek amit mondott, ezek nagyon súlyos társadalmi ellentmondások. Ezek messze túlmutatnak a könyvtárak falain. Ezeket a súlyos társadalmi ellentmondásokat Magyarországon még fokozza az is, hogy ha már rossz helyzetben vagyunk, akkor legalább bizonyos prioritásokat kellene megállapítanunk éppen azért, amit mondott. Úgy vélem, hogy az ország számára a prioritás az iskola mellett – amely iskolában is ott kell lenni a könyvtárnak –, a könyvtáré kell, hogy legyen. Ez az a kulturális intézmény ami nélkül egyszerűen megáll a fejlődés.

– *Na de ha ez egyszer ennyire látható, tudható, nemzetközi tapasztalatokkal bizonyítható, mi a véleménye, miért nem tudunk elmozdulni erről a neveléses holtpontról?*

– Attól tartók, hogy ez már túlmege a szakmámon. Ez már inkább politika. Természetesen nem a napi politika vagy pártpolitika, itt egyszerűen döntéshozatalról van szó, egyszerűen arról van szó, hogy akik döntéseket hozhatnának e tekintetben, azoknak egyszerűbb az általános restriktció, mint a differenciált eljárás mód. És ezért talán nem is gondolják meg kellőképpen. Lehet, hogy nem is mérik fel igazán ennek a súlyát és jelentőségét, bár vannak bizonyos jelek, bizonyos előtanulmányok, hogy majd fel fogják mérni. De hát addig is telik az idő.

– Ön meglehetősen sokat jár külföldön, úgy tudom, sok nyelven beszél és azt mondták a kollégái, hogy szinte alig van itthon, próbál a nemzetközi könyvtári – hát nem is tudom mi – szervezetekben egy picit lobbizni, kicsit segíteni meg hát képviselni a magyar könyvtárügyet. Hogy néznek onnan ránk? Hogy gondolkodnak rólunk?

– Azt hiszem legalább olyan jónak értékelnek minket mint amilyenek vagyunk, ha nem jobbnak. És emellett valóban van segítőkészség. Csak ez a segítőkészség nem mindig anyagi. Én egyébként elsősorban nem azért nem vagyok itthon, mert könyvtári szervezetekben lobbizok, hanem magam dolgozom időnként külföldön, mint könyvtáros, illetve mint információs szakember.

– Hol? Bocsásson meg.

– Most éppen, mikor majd legközelebb visszamegyek, akkor Sri Lankán. De hát ez befejeződik és akkor itthon leszek, aztán már legfeljebb tényleg lobbizni megyek. Amit azzal kapcsolatban még mondani akartam volna, hogy miként néznek ránk, az az, hogy kapunk segítséget, nemegyszer anyagi segítséget is kapunk külföldről, időnként itthonról is.

A könyvtárak igyekeznek ügyeskedni. Igyekeznek pénzt szerezni, segítséget szerezni, új technológiát szerezni, hiszen ez is az egyik nagy baj, hogy az új technológiára ami parancsolónak kellene, arra nincs pénz. Tehát igyekeznek pénzt szerezni és igyekeznek más segítséget szerezni mindenfelől. Itt a probléma ott van, hogy ezek a segítségek ad hoc jellegűek, a könyvtár pedig folytonos intézmény. És a folytonosság hiánya szörnyű nagy bajt okoz.

A külföld persze elsősorban a saját bajaival van elfoglalva, a dolog természeténél fogva. Nagy rokonszenvvel tekintenek ránk. Amikor valamilyen segédprogramból lehet segíteni akkor segítenek, de ez minden. És ez nem oldja meg a magyar könyvtárügy problémáját.

– Említette, hogy Sri Lankára készül, mit csinál ott?

– Ez többé-kevésbé az én egyéni feladatomból. Az ENSZ-nek van egy iparfejlesztési szervezete, az UNIDO, és ez az iparfejlesztési szervezet az ENSZ fejlesztési programjának a megbízásából segíti a fejlődő országok iparosítását, általános fejlődését, és az infrastruktúrájának a fejlődését is, közte az információs infrastruktúra fejlődését. Amit Sri Lankán csinálok az egy ipari technológiai, piaci és üzleti, helyi és külföldi adatbázisokra felépülő és ezeken nyugvoan személyes szakértői segítséget is nyújtó információs központ.

– Ilyen már van nálunk?

– Mondjuk nem egy van, hanem több van. A könyvtárak maguk is igyekeznek tevékenységüket áthangolni a business information, tehát az üzleti információ irányába amit az az ember kíván a könyvtártól, aki korábban talán nem is volt annyira könyvtárlátogató, de információra szüksége van. Tehát nálunk több könyvtár és több információs intézmény is foglalkozik ezzel. Ha azt kérde, hogy mennyire egymást kiegészítően, attól tartok, hogy nem túl rózsás lenne a kép, amit erről festhetnénk.

Paradigmaváltások

A tanulmány első részében a szerző kifejti, hogy a számítógépek alkalmazásának története három egymást átfedő korszakra osztható, a számítógépek alkalmazását meghatározó paradigmák alapján (paradigmán célok, vélekedések, értékek, elvárások, módszerek – adott közösség által elfogadott – összességét értve). A második részben azt mutatja be, hogy a számítógép-alkalmazás paradigmaváltások eredményeként hogyan bontakozik ki egy új társadalmi szerkezet paradigmarendszere.

1. Az informatika paradigmaváltásai

A szerző 1962-ben kezdett dolgozni – programozóként – az akkori Nehézipari Minisztériumban, az első nyugati eredetű, magyarországi elektronikus számítógép mellett. Feladata – egyes közgazdasági, műszaki problémák megoldásán túl – keserves prófétai munka volt. Meggyőzni kutatókat, vállalatvezetőket a számítógépek hasznáról, mindennapi használhatóságáról.

Harminchárom esztendő után, ma jóleső érzés, hogy a számítógépek jelen vannak majd minden intézményben, sőt sok otthonban is. A szerző e helyzettel szembesülve reflektál az informatika elmúlt éveire, s azt keresi, hogyan terjedhettek el ilyen mértékben a számítógépek: mik azok a „meta-történetek”, amelyek a társadalmi befogadást meghozták.

A tanulmány kapcsolódik (mintegy azt kiegészítve) Lajtha Gy. – Schmideg I.: A távközlés fejlődése és fejlesztése c. közleményhez, amely az informatika távközlési trendjeivel, s azok társadalmi hatásaival foglalkozik. De egyúttal „szelíden” rezonál *Vámos T.* egyes meglátásaira is, mert az informatikus nem maradhat szűk szakmája keretei között. A számára adott terep: az egész világ.

A kezdetek

Mai történelmi ismereteink szerint i.e. 10 000–3000 között a földművelés, ipari tevékenység, kereskedelem már nem nélkülözhetette a mérést; a hosszúság, terület, tömeg mértékegységét; a mértékegységekkel történő számlálást (természetes számok), s a számokkal végzett alpműveleteket. Az írásbeliséggel együtt megszülettek a *számok*, mint a kiterjedt objektumok méreteinek teljes értékű szimbólumai.

A gondolat fejlődése nyomán azonban kiderült, hogy a számok mint szimbólumok nem csak a kiterjedt objektumok mértékeiként használhatók. *Püthagorasz* (i.e. VI. század) már a konsonáns hangzások matematikai elméletét, *Arkhütasz* (i.e. IV. század) a mechanika első matematikai leírását adta. Az angol *G. Boole*

az arisztotelészi logika, a következtetések alapvető törvényeit írta le matematikai nyelven a 19. században.

Ahhoz a püthagoraszai propozícióhoz, amely szerint a világ ős-elve nem más, mint számok közötti arányokból álló struktúra, ma sokan térnek vissza, természettudósok (*Dirac, Schrödinger, Heisenberg*), esztéták (*Menuhin, Lendvai*) egyaránt.

Kétségtelen tény azonban, hogy e század közepéig a természettudományok (ezen belül is elsősorban a mechanika, csillagászat, fizika) képezték a matematika, a számok legfontosabb felhasználási területeit. A newtoni világgép alapján hosszú, összetett algoritmusok kerültek kidolgozásra.

A bonyolódó számítások mechanisztikus, gépi elvégzésének gondolatát *Leibnitz* veti fel. „Kiváló emberekhez valóban nem méltó, hogy rabszolga módra órákat vesztegessenek el olyan számítások elvégzésével, amelyeket bárkire nyugodtan rá lehetne bízni, ha a gépet használna”. A számítások gépesítésének célja az emberi erő felszabadításán túl a *gyorsaság* és a biztonság volt. Azonban csak 1833-ban konstruált először mechanikai elveken működő számítógépet *Babbage*.

Tovább gyorsult a mechanikus gépek által nyújtott teljesítmény, amikor a gépeket elektromechanikus (jelfogók), majd elektronikus (rádiócsövek, később tranzisztorok) alkatrészekből állították össze, elsősorban ballisztikus (röppálya) számítások elvégzésére. A műveletvégzés sebessége az *elektronok* sebességi tartományába került.

Az elektronikus számítógépben – Neumann János ötlete alapján – minden szám formájában reprezentálódik, beleértve a számítások vezérlését végző algoritmust (programot) is.

A következőkben a számítógépek alkalmazásának eltérő paradigmákon nyugvó három korszakát jellemezzük, az egyes korszakok eseményeit nem kronológiai rendben, hanem logikai összefüggések alapján tárgyalva.

A sebesség bővületében

1950 (ERA), 1953 (IBM 701) jelzik azt az időszakot, amikor a tároltprogramú, digitális, elektronikus számítógépeket iparszerűen kezdik előállítani.

Az első gépek gyors terjedése nyomán a számítógépekre, alkatrészeikre és perifériáikra egész *iparág* épült fel, amely a nemzetgazdasági íparszerkezetben hamarosan meghatározó méretűvé nőtt. Az iparág alapkérdése technológiai jellegű volt: növelni a számítógép teljesítményének paramétereit. Ekkor nőttek hatalmasra a hardver iparág óriásai: az IBM, a DEC, a Hewlett-Packard stb.

A számítógépek ez időben a fizikai, mérnöki számítások matematikailag jól formulázott feladatait oldották meg: – bonyolult matematikai táblázatok kiszámítása, nagypontosságú szögfüggvény-, logaritmus-, ballisztikai, hidrodinamikai, csillagászati táblázatok; – műszaki feladatok matematikai egyenleteinek numerikus megoldásai; – operációkutatási feladatok; – tudományos prognózisok, meteorológiai előrejelzés.

Amikor a szerző 1962-ben dolgozni kezdett, tipikus feladatok voltak például a következők: dugattyúk dinamikai számítása, Bős-Nagymaros statikai számításai, Csebisev-polinomok, ágazati kapcsolatok mérlege, vegyipari rendszerek szí-

mulációja. E feladatoktól eltérően nyelvészeti kutatások folytak az MTA SZK-ban. A számítógépek zenei alkalmazását vetette fel a szerző.

E feladatokat az jellemezte, hogy kevés adatból, bonyolult, sok millió műveletet tartalmazó számításokat kellett végezni. E feladatok értelmes megoldásának alapkérdései: – a műveletek elvégzéséhez szükséges elegendő sebesség, ill. – a számítások pontossága.

Mivel a digitális számábrázolás miatt a számítások pontossága tetszés szerint növelhető (szemben az analóg gépekkel) a sebesség rovására, ezért a feladatok megoldását meghatározó egyetlen lényeges paraméter a *sebesség* volt.

A számítógépek sebességnövekedése azonban folyamatosan olyan feladatok megoldásának lehetőségét hozta felszínre, amelyek korábban nem voltak megfogalmazhatók. Például: a természetes nyelvek fordítása, a mesterséges intelligencia feladatai, nagy pontosságú, tömegmértékű termékek tervezésének és előállításának technológiai, dinamikus rendszerek számításai, szimulációk, idő-kritikus, ún. realtime problémák, amelyekben (bonyolult) számításokat egy adott időintervallum alatt kell elvégezni (pl. folyamatvezérlési, rakétairányítási problémák), az emberi mozgás reprodukálása robotokban.

A gyakorlati kérdéseken túl is izgatóvá vált: mik a számítógépes feladatmegoldás határai? Milyen problémák oldhatók meg elvileg egyáltalán a számítógépen? Viszonylag hamar megfogalmazódtak az első „*kiszámíthatósági*” válaszok: számítógépen minden megoldható, ami szavakkal egyértelműen megfogalmazható (McCulloch-Pitts, Church, Turing). Az már nehezebb kérdés, hogy milyen feladatok tartoznak e kategóriába. Esetleg elvileg minden? Beleértve a gondolkodás utánczását is? A jelenlegi eredmények azt mutatják, hogy e lehetőségnek elvi határai vannak (Gödel). Az úgynevezett értelem-test probléma megoldhatatlanságát elemzi például *Penrose*.

E kérdések mélyen érintik az emberi megismerés határait is, hiszen a logika formalizálhatósága miatt az igazság formális eldönthetőségéről (bebizonyíthatóságáról) is szólnak. (*Raymundus Lullus* spanyol szerzetes már a 14. század elején szerkesztett gépet, amely mechanikus módon volt hivatva igazolni az igazságot.) E kérdéssel foglalkozik a század új filozófiai iskolái közül nem egy, és ezekre rezonál *Vámos Tibor* szép esszéje is.

Az előbbiektől *eltérő fejlődést* hozott a számítógépek más irányú, vállalati, gazdasági, statisztikai alkalmazása, amelyeknél az alapkérdés másként merült fel, mint a „matematikai” feladatoknál. Itt *sok adattal kell kevés műveletet* végezni. Ahhoz azonban, hogy az adatokat kellő sebességgel lehessen feldolgozni, rendszerben kellett őket tárolni. Megszületik a háttértároló.

Ezekben a feladatokban – a gazdaság igényeinek megfelelően – számok mellett betűket, majd szövegeket is tároltak. Kialakultak a nagy, szöveges adatbázisok, információs rendszerek.

A vállalatok, különösen a nagyvállalatok, földrajzilag kiterjedtek, ezért több helyen, több számítógéppel kell dolgozzanak. A mágneses adathordozók cseréjénél hatékonyabb, ha a számítógépeket a telefonvonalakkal összekötik és így egyik gépből a másik adatai elérhetőek lettek. A rendszerekhez számos munkahelyi terminált csatoltak.

Vegyük észre: a számítógépeknek ez az újféle használata elvi változást hozott a számítástechnika alkalmazásában. A számítógép által feldolgozott adatok töb-

bé nem számok, paraméterek voltak, hanem *információk*, amelyeket ugyan digitálisan, szám alakban reprezentáltak a gépek, de amelyek releváns üzeneteket hordoztak a gazdaság, a vállalat életéről. Ettől fogva kezdik a számítástechnika elnevezés helyett a tágabb értelmű *informatikát* használni.

Az informatika e korszakát a számítógépek teljesítményviszonyai határozták meg. A sebesség – tárméret – adatátviteli sebesség koordináta-rendszerében mérettek meg a számítógépek, amelyek számítóközpontokban működtek, avatott programozók hadától körülvéve, akik fáradságos eljárásokkal programozták a feladatokat.

Nem kevés, amit e számítógépekkel el lehetett érni! Olyan algoritmusokat tudtak véges időn belül megoldani, amelyekre korábban nem is gondolhattak. Ha a számítógépek fejlődése itt megállt volna, akkor is az ipari forradalom legértékesebb találmányai maradtak volna, amelyek automatizálták a szellemi munkát, az információfeldolgozást. Hasonlóan azonban a nagy gépi berendezésekhez, az erőművekhez, a számítógép a kiválasztottak birodalmát jelentette volna.

Ez volt az a fejlődés, amit 1962-ben egy kezdő programozó prognosztizálhatott.

Az „antropológiai fordulat”

1958-ban azonban történt valami, ami később az informatika új paradigmáit hozta létre. *J. S. Kilby* elkészíti az első *chipet* (integrált áramkört), amely egy parányi félvezetőn, germániumlapocskán több tízezer elektronikus elemi részt képes elhelyezni. A chippek egyik fajtájából fejlődik ki a mikroprocesszor, amely méreteinél, áránál, sebességénél fogva rendkívül hatékonyan használható. Kiegészítve perifériákkal, tárral, egész számítógép-funkciót képes ellátni (mikroszámítógép), sőt ezek azok az elemek, amelyek részei háztartásunknak és épített környezetünknek.

E technológiai újdonság stratégiaileg változtatta meg a számítógépgyártás alapjait. Az integrált áramkörti technológia – az ár és a méretek hatalmas ütemű csökkentése mellett – megsokszorozta a teljesítményt. 1980 és 1990 között például a kommersz gépek átlagos MIPS ára (MIPS: millió művelet másodpercenként) 250 ezer dollárról 2500 dollárra csökkent. Ezt a teljesítménynövekedést az alkalmazások nem tudták jó ideig követni, mert nehéz volt olyan szoftvereket készíteni, amelyek olyan könnyűvé tették volna a gépek használatát, hogy az újabb alkalmazási lehetőségeket vetett volna fel.

A háztartási gépekbe, ipari robotokba beépített alkalmazások nem okoztak nagy problémát a társadalomnak, hiszen nem kellett róluk tudomást venni. Változatlan külsejű, hasonló módon (vagy kényelmesebben pl. távvezérléssel) kezelhető, több komfortot nyújtó eszközökkel találkozott a felhasználó. Ahhoz azonban, hogy a számítógépeket hazavigye, mindennapi munkája részévé tegye, a kicsiségen (hordozhatóságon), olcsóságon túlmenően egyébre is szükség volt. Ki kellett iktatni a gép és a felhasználó közül a programozót, vagyis a számítógépnek olyan intelligensnek kellett lennie, hogy kezelése ne haladjon meg a bonyolultabb háztartási eszközök kezelését.

A kognitív pszichológia szerint a percepció, a gondolkodás, a napi tevékeny-

ség alakzatokban (Gestalt, pattern) történik. A számítógépes feladatvégzés „idegen” maradt a tömegek számára mindaddig, ameddig a számítógéppel nem lehetett a köznapi gondolkodásban megszokott, vagy ahhoz közelítő alakzatok segítségével kommunikálni.

A mikroszámítógépek sebesség-tárolás viszonyai lehetővé tették, hogy az alakzatok széles, komfortos választéka kerüljön be a számítógépes szoftverekbe, a gépekkel együtt szállított programokba. Ilyen programok a különböző táblázatszerkesztők, szövegszerkesztők, dokumentumbevivők, görberajzolók, térbeli idomok animálását–színezését végző programok és főként, magával a számítógéppel való érintkezés szimbólumalapú eszközei: az előre elkészített menük, grafikai ábrákat használó interfészek, amelyek a jobb memorizálást, öntanuló megértést teszik lehetővé.

Ettől az időtől kezdve a számítógépes piacot már nem a nagy hardver újítók vállalkozásai uralják, hanem azok, amelyek kényelmesebb, jobb szoftverekkel látják el a számítógépeket. A ritkaságból érték származik! A ritkaság ma abban a „rés”-ben lakozik, amely a számítógépek potenciális teljesítménye és az ember azon képessége között húzódik, hogy a számítógépeken új feladatokat fogalmazzon meg, vagy teygen mások számára könnyen felhasználhatóvá.

Az új koordinátarendszer tehát a régi „sebesség-tár-adatátvitel” helyett: „árméret-intelligencia” lett.

A kedvező árfekvés miatt egyre több intézménynél jelentek meg a konkrét munkahelyek (vagy személyek) feladatait ellátó – nagyfokú interaktivitást lehetővé tevő – számítógépek: a munkaállomások. Ezeket lokálisan hálózatokba szervezve a munkahely több dolgozója tud együtt dolgozni, ugyanazon az adaton. A lokális hálózatok később összekapcsolódtak a nagyvállalat, tröszt központi vagy gépi erőforrásaival.

A méretcsökkenés (köszönhetően a plazma-kijelzők technológiai fejlődésének) táska-, majd tenyéryni méretűvé zsugorította a személyi használatú számítógépeket (*lap-top*, majd *palm-top* számítógépek), amelyeket haza lehet vinni, s amelyekkel a munka részben hazatelephíthetővé is vált (tele-working). Az utóbbi években e számítógépeket rádióadóval ellátva mobil PDA-ként (Personal Digital Assistant) használják.

A terjedő gépek egyre több különböző igényt, s a felhasználások hihetetlen formagazdagságát hozták felszínre. Az egyes emberek munkája, ambíciói, tervei, érzelmei és értelmi rezdülései folyamatosan kapcsolatba kerülve formálták a további fejlődést, valahogy úgy, ahogy *N. Elias* a civilizáció fejlődését látta: „Az egyes emberi terveknek és cselekedeteknek ez az alapvető összeszövődés olyan változásokat és alakzatokat idézhet elő, amelyeket egyetlen ember sem tervezett, vagy hozott létre. Az emberek interdependenciájából egészen sajátos rend származik, amely kényszerítőbb és erősebb, mint az őt alkotó egyes emberek akarata és esze. Az összeszövődésnek ez a rendje szabja meg a *történelmi változás menetét*; ez alapozza meg a civilizáció folyamatát”.

A számítógép gyorsan növvő teljesítménye, továbbá a perifériák széles választéka lehetővé tette, hogy a számokon, frott szövegeken túl a *hangok* (a beszéd, a zene, a természet hangjai – szél, eső, tenger –, vagy mesterséges, szintetikus hangok); a *kép* (statisztikai adatok ábrázolásai, tervrajzok, fényképek); a *mozgás* (kardiogramok, sportesemények, természeti felvételek) is a számmal ábrázolható

objektumok, ill. események birodalmába kerüljenek, amelyek könnyen bevihetők a számítógépbe, ott manipulálhatók (a nekik megfelelő alakzatokat tartalmazó „menük” segítségével), s természetüknek megfelelően képen, hangban visszaadhatók. A digitalizált tárolás eddig el nem képzelhető műveletek előtt nyitotta meg a lehetőséget (pl. képi animáció, zenei felvételek „művi” javítása stb.).

E különböző érzékelési objektumokat eleinte elkülönítetten kezelték (monomédiák). Később azonban olyan rendszerek jöttek létre, amelyek egy nagy „adatbázis” részeként tárolták ezeket az objektumokat (*multimédia*). A számítógép mint technikai eszköz ezen túlmenően lehetővé teszi azt is, hogy a tárolt információkat ne egyszerűen, szekvenciálisan dolgozzuk fel, jelenítsük meg, hanem tetszés szerinti (változtatható) láncolatban (asszociatív hálóban), akár időben párhuzamosan is (pl. amíg a számítógép hangszórója *Bachtól* a „Fuga művészetét” közvetíti, a képernyőn a partitúra látható és a képernyő egy elkülönített „ablakában” Bach színes portréja jelenik meg).

Ezek az úgynevezett *hipermédia* rendszerek. Kifejlődésükhöz az is hozzájárult, hogy a szórakoztató elektronika információs eszközei jól kapcsolhatók-használhatók a számítógép be-, kimenő perifériáiként. Találón je gyzi meg: *Élő és Karvalics*: „Úgy tűnik, az információkezelés 19. és 20. századi robbanásának különböző utakon induló, önállóan fejlődő eszközei több rész-összekapcsolódás után a hipermédiában olvadhatnak össze egységes rendszerré. A különálló sikertörténetek (telefon, rádió, tévé, számítógép, hangrögzítő eszközök)” – és tegyük hozzá, videokamerák, szintetizátorok, faxok – „a hatékonyság-paraméterek monoton növekedése után e grandiózus egyesülés eredményeként hoznak létre új rendszerminőséget, az információtechnika csak a nyelv és az írás kialakulásához hasonlítható harmadik szakaszának kezdeteként”.

Egy ilyen hipermédia rendszerrel a valóság megejtő utánzata hozható létre, méghozzá olyan valóságé, amely a „vágyaknak” megfelelően manipulálható, népesíthető be – dinoszauruszokkal vagy álmaink filmcsillagaival. A *virtuális való-*

ság olyan környezetet teremt, amelyben a felhasználó multiszenzoros élményben részesülve nem egyszerű megfigyelő többé, hanem a részvétel illúzióját kapja.

A virtuális valóság már napjaink története. Pszichiáterek főbiák, félelmek, stresszkezelés lehetőségét látják benne, de ugyanilyen valószínűséggel válhat hallucinogén szerré is.

A ma számítógépe, a virtuális valóság beépül az ember személyiség struktúrájába. Napi életének, vágyainak, örömeinek társa, eszköze lesz. Hol van már az az idő, amikor fehérkőpenyes programozók fáradoztak hónapokig egy-egy algoritmus tökéletesítésén, programozásán?

Információ mindenütt

Amikor – az 1980-as évek végén – már úgy tűnt, hogy a mikroszámítógépek elterjedése a számítógép-használók társadalmát munkaállomások mögé zárkózott egyénekké tördeli szét, a digitális távközlés technológiai fejlődése nyitott új távlatokat, új számítógép-alkalmazási paradigmát hozva. Gondoljuk csak meg, egy színes kép továbbítása mintegy 6 millió bit átvitelét igényli a mai képfelbontási technikák mellett. Ha mozgóképet akarunk továbbítani (másodpercenként 25 képet figyelembe véve) 100 millió bit/s átviteli kapacitás szükséges, amit a tradicionális telefonvonalak nem képesek teljesíteni.

A nagy sáv szélességű, továbbító közegként fényt használó, üvegszál-kábelek, a világot behálózó, üzeneteket közvetítő műholdak, a mozgékonyt elősegítő drótnélküli mobiltelefonok és a hozzájuk kötött számítógépek világméretű hálózat(ok) kialakítását valószínűsítik.

Ismert tudománytörténeti tény, hogy milyen mértékben gyorsult fel a kutatás a történelem folyamán, valamint az is, hogy egyre inkább a jól menedzselte kutatócsoportok érnek el eredményeket. *Babai László* (aki történetesen bonyolultságelméleti kérdéseken dolgozott) ismertette plasztikusan azt a mámorító érzést, amikor egy új matematikai eredmény megtalálásakor szórta azt szét elektronikus levél formájában a tématerület különböző földrészekén dolgozó kutatói között, és napokon belül érkeztek az észrevételek, az eredmények „élesítései”. De hasonlóan, a kutató, az üzletember sincs helyhez kötve. Bárhova utazik, a hálózat-hoz csatolódva minden korábbi információját elérheti, s idővesztés nélkül folytathatja a munkáját. Még akkor is megteheti, mobil PDA-val, ha olyan helyre utazik, ahol nincs telefonvonal. A kapcsolatok jellemzője nem a korábbi „hely-hely”, sokkal inkább a „személy-személy” kapcsolat.

Az informatika *telematikává* szélesült. Alapja már nem a (bármilyen nagytudású) számítógép, hanem a számítógépekből és adatátviteli eszközökből álló *kommunikációs hálózat*. És egy hálózat részeként működni alázatot igényel, igazodást. Ameddig a számítógépek a számítóközpontok „titkos” objektumai voltak, ameddig az első számú feladat a gyors műszaki váltás kényszere volt, addig az egyes számítógépgyárak külön utakon jártak, egymással nem (vagy csak korlátozottan) összeköthető gépeket, perifériákat, programokat gyártottak, ezzel is kézben tartva az egyszer már hozzájuk betévedt vevőt.

Ha a domináns cégek termékei kialakítottak is ún. de facto szabványokat, a kompatibilitást sürgető igények nem találtak meghallgatásra. Az első lényegi át-

törés éppen a hálózatok területén következett be. A hálózati kommunikációt több szintre osztó (strukturáló) *islosi szabvány* példaértékű lett, mivel megmutatta a kooperációnak azt a módját, amely nem adja fel az autonómítás innovatív erejét, de képes az együttműködésre.

Ez a jövő, amit a Clinton-adminisztráció felismert, s meghirdetett: a minden intézményt, minden iskolát, minden személyt gigabit/s sebességgel összekötő információs szuper-országutat (*Information Super Highway*). „Együtt kell dolgozunk a magánszektorral, hogy 2000-re Amerika minden osztályát, minden könyvtárát, minden kórházát bekössük egy nemzeti információs pályába... Idén felkérem a Kongresszust, hogy hozzon törvényt az információs szuper-országút létrehozására”.

Az autópályákra rímelő „highway” szó nem egyszerűen frappáns szókép, üzenete jóval tartalmibb. A történelemből tudjuk az első civilizációk, a városállamok, a későbbi nagy birodalmak, a gazdasági világrendszerek mindig az utak köré szerveződtek, amelyeken a biológiai élethez szükséges áruk és a társadalmak szervezéséhez szükséges információk is áramlottak. Ahogyan Amerika gazdasági erejét a múlt század transzkontinentális vasút rendszere a múlt évtizedek autóút- és repülőtér-hálózata alapozta meg, ugyanúgy kell létrehozni a jövő gazdasági szervező erejét jelentő információk áramlásának pályarendszerét.

Erről a jövőről gondolkodik tanulmányunk második része, amelyben a prognózist készítő, jövőmondók kötelező, óvatos önkritikájával kívánjuk érzékeltetni a társadalom jelentős átformálódásának lehetőségét (valószínűségét?). A nagy kérdés az, vajon a digitális integráció átfordul-e, és ha igen milyen feltételek esetén *szociális integrációvá*? Vagy ellenkezőleg: a társadalom atomizálódásának eszköze lesz-e?

II. Paradigmaváltás a társadalomban

A tanulmány első részében azt kívántuk megmutatni, hogy mintegy fél évszázad alatt hogyan alakult át a matematikai gondolatból eredő számítógép az „emberi mindenség” szinte valamennyi sejtjét, funkcióját behálózó *kommunikációs szövetékké*. Természetes dolog, hogy közben meg kellett változni az azoknak a paradigmáknak, melyek megadják a számítógépek metafizikáját, azt, *amiért* vannak, amilyen külső vagy belső szükségleteknek megfelelnek. A tematikus képzőművészet paradigmái alapján sem értelmezhetők a modern művészet tárgyai, mert azok nem jobbak vagy rosszabbak, egyszerűen mások: mások az eszközeik, a szándéuk, más a céljuk.

Az előző okfejtések „hordalékaként”, néhány példával kívánjuk alátámasztani azt a többekben megfogalmazódott víziót (pl. *D. Bell, McLuhen, J. Naisbitt, J. F. Lyotard, G. Gerken*), miszerint az informatika fejlődése az acél, az energia-, majd a műanyagipari technológiák által létrehozott nagymértékű ipari-technológiai korszakváltást felülmúlva, mélyebbre ható változást okoz. Mélyen beépülve a politikai-gazdasági-szociális-kulturális, sőt a személyiség-struktúrákba, egy új *minőségű* társadalmat hozhat létre.

E prófécia mélyebb annál, semmint hogy leírása, okfejtése e tanulmány keretei között tárgyalható lenne. Helyette néhány olyan területet villantunk fel, amelyek realitása műszakilag ma már nem kérdéses, s amelyek ugyanakkor az új minőségű társadalom paradigmáivá alakulhatnak. Ezek hozhatnak jót vagy rosszat, attól függően, hogy a bennük szunnyadó lehetőségek hogyan rögzülnek az „emberi mindenséget” meghatározó társadalmi struktúrájává. S talán a bemutatott „színképek” a megfontolás, a választás lehetőségét segíthetik elő. (Vö. Vámos T. „mérlegelő-megegyező” társadalmával, amelynek kivitelezhetőségével szemben azonban a társadalom konszenzus-törekvéseinek hiánya miatt Lyotardnak komoly fenntartásai vannak.)

A zsgorodó idő

Az elektronikus hálózatok (pl. ma az Internet) segítségével az információ másodpercek alatt eljuthat a Föld valamennyi pontjára. A műholdak segítségével félnapos eltéréssel láthatjuk a világban történt eseményeket. Az elektronikusan továbbított újságot ugyanabban az időpontban olvashatják a tokiói Shinkanzenen utazó, munkából hazatérők, mint a londoni metrón a munkába indulók. Verne 80 nap alatt utaztatta körül Fogg Phileas-szel a Földet, az 1987-es tőzsde-krach híre néhány másodperc alatt tette meg ugyanazt az utat. A hír továbbításának időszükséglete gyakorlatilag nullává csökkent. A személyes kapcsolatok idő-egyenértékesét is csak az eltérő ébrenlét szabályozza (e-mail).

Az idővel együtt *összszugorodik a távolság*. A szobámban különböző médiumokon tetten érhető az egész világ. Braudel hívta fel a figyelmet: a történelemben a világgazdaságok méretét mindig korlátozta, hogy integritásuk érdekében, szokásos kereskedelmi útjaikon 40-60 nap alatt bejárhatók legyenek. Ez a *világ időtávja*. Ma ez az időtáv lényegében zérussá zsgorodott. A Föld „*Globális Faluvá*” alakult, egyetlen közösséggé válik. Az USA-ban ma már több mint száz-ezer számítógépes „hirdetőújságot” (bulletin-board) használnak. Az Internet 2,5 milliárd gépet köt össze, s e szám évente duplázódik. E kapcsolatok egy része „kocsmái” csevegés, vagy távol tanuló gyerekek és szüleik napi kommunikációja (egyesek szerint ez fogja helyettesíteni a jég szekrény mint családi üzenethagyó eszköz funkcióját); más részük üzleti kapcsolat, ahol a beszélgetés mellett a szerződések, megrendelések, elszámolások is e hálózaton történnek. L. Stein „Első Virtuális Holdingja” már ma így egyenlíti ki az elszámolásokat vevők és szállítók között.

A „Globális Faluban” azonban megváltozik az élet.

Mindenekelőtt *felgyorsul* a pénz cseréje, a tudomány és a technológia eredményeinek halmozódása, a szokások átvétele, a bűnözés, a gazdasági verseny. Ebben a felgyorsult életben gyorsan el is avul minden, így a megszerzett tudás is. Nem annyira mély, egyetemi stúdiumokon edzett specialistákra lesz szükség, mint rugalmas, a mindig megújuló tudás-szükségletet megszerezni tudó univerzalistákra. Az ismeretszerzés az ifjúkorról széthúzódik a teljes életre. Azonban az életen át való tanulásnak nem felel meg a jelenlegi iskolarendszer. Hiszen munka mellett, folyamatosan kell tanulnia mindenkinek. Ez a *távtanulás* kora,

amelyben az „önképzést” a multimédiás, számítógépes oktatóprogramok, a beljük épülő önvizsgáztató rendszerek fogják segíteni. (A szerző által vezetett SZÁMALK-ban ma hasonló eszközökkel tanítjuk, vizsgáztatjuk például a rendszermérnököket.) A tájékozódást segíti kezdetben CD-lemezek, később egyre inkább hálózatokon elérhető „Világkönyvtár”. E társadalomban az lesz érdekérvényesítő pozícióban, aki e folytonos megújulásra képes lesz. És aki nem, az fájdalmasan – talán örökre – marginalizálódik. Hiszen a később említettek miatt egyre inkább megszűnnek azok a munkakörök, amelyekben az egyszerű testi erő kerül felhasználásra. Ezt sokkal gyorsabban, pontosabban végzik helyettünk az automaták.

Amikor ma hazánkban iskolarendszert teremtünk, e közeljövőnek kell szemünk előtt lebegnie, mert tudnunk kell, hogy már szerveződik a „IV. Világ”.

A „Globális Faluban” közös a *gazdálkodási rend*. Véglegessé rögzül az a már ma is érzékelhető trend, hogy gazdaságot diktálni azok tudnak, akik nemzetközi tőkét képesek mozgósítani fejlesztéseikhez, akik nemzetközi méretben képesek gyártásukat szervezni, a komparatív előnyök kihasználásával, s akik nemzetközi piacokon értékesítenek. A közös gazdálkodási rend közös jogrendet, közös pénzforgalmat, közös értékeket kíván. Ennek megteremtése persze fájdalmas folyamat (lásd az egyesülő Európát), de véleményem szerint ezt elkerülni nem lehet. *Inotai* szerint a növekedés legfontosabb tényezői: a technológiai forradalom, az ennek nyomán kibontakozó globalizáció, a gyors szerkezetváltozás. Ezek mindegyike rimel az információs társadalomra!

Nyílt kérdés, vajon a „Globális Faluban” létrejön-e a kultúra „Nagy Unifikációja”, vagy ellenkezőleg, tarka mezőként szabadon élnek egymás mellett a különböző nemzeti kultúrák, világnézetek. Bár a színes mező látványa szép vízió, a szerző hajlik az előbbi valószínűsége felé. Az emberi történet azt bizonyítja, hogy az egymás mellé kerülő népek kultúrája – nagy kohóban – mindig új, közös kultúrát hozott létre, a közös kultúrán nem az elvek egységét, inkább *összhangját* értve. Plasztikusan írja ezt le *Szabolcsi Bence* a zenével kapcsolatban, amelyhez hasonló játszódtott le a mitológiától kezdve a kultúra megannyi területén: „...a világ azt tanulja legszívesebben, amit úgyis tud. S ezért, mikor a tengeri és pusztai népek átveszik a kínai harangok és sípok rendszerét, önkéntelenül úgy szabályozzák a saját régi hangszereiket és dallamaikat is, ahogy Kínától látták. És nemsokára hosszú láncolat alakul a Pamírtól Alaszkaig, Ceylontól Peruig és a Húsvét-szigetekig, mely ugyanazt az elvet vallja és terjeszti a maga kezdetleges vagy fejlett hangszerein: hangrendszer csak egy van, s az örökkévaló; hangzástörvény csak egyfajta van, s az végleges; élő muzsika csak egy van, s az ötfokú. A lánc kiterjed nyugatra is, nem csak kelet felé. Viszik a Góbi sivatagon átnyargaló kunok és mongolok, viszik az indiai hajósok, a nepáli pásztorok éppúgy, mint a burmai és ceyloni partok lakói. Ezek a zene „selyemútjai”... A nemzeti hagyományok egymásba szakadása, az egyesülés gigászi folyamata megindult; most tisztázás kell, leszűrés, összefoglalás. Amelyet Róma tett meg, létrehozva a többszólamú zenét”.

Ne feledjük, az Információs Szuperpályán ma mennyivel gyorsabban játszódhat le mindez. Ez a vitalitás, ez a háttér kérdőjelezi meg a poszt-filozófusok, poszt-esztéták „törmelék világlátását”. *Huizinga* „A középkor alkonya” c. könyv-

vében jól mutatja, milyen szorongásból, értékkonfliktusokból születtek meg az új formák. Persze perspektívákból mindig másként látunk, mint „fü-közlel”.

„Információ a király”

„Cash is the king” – hirdeti harsányan a kapitalizmus.

Az új minőségű társadalom hatalmi rendjének kialakulásában döntő erőforrás az információ lesz. Ez veszi át a kapitalizmus termelési erőinek szerepét. Az információ hatalom lesz (*M. Foucault*). A fő kérdés azonban nem az, hogy lesz-e információ? Hiszen ez az erőforrás, amely nem merül ki, hanem állandóan nő. Az igazi kérdés: ki szerzi meg azt a képességet, hogy a névleges információáradatban navigálni tudjon, azokat újfajta elrendezésben, kombinációban lássa. Kiválassza azt az információt, amely igaz, hasznos, fontos lehet. Már ma is tapasztalhatjuk a tömegkommunikáció „háttérzajszerű” információáradatát. Talán újra megfontoljuk *Platón* javaslatát, melyet az „Államban” tett, miszerint az információkat valamilyen hierarchiába kell foglalni: például egyesek tudást képeznek, mások püsztán tények, vagy egyszerűen vélemények, vagy *Lyotard* értelmében vett vélekedések!

Az információ-sokaság önmagában semleges. Elősegítheti az állampolgár *participációs képességét* a helyi vagy a tágabb környezet megértésében, befolyásolásában. De ugyanakkor eszköze lehet a Riesmanni „kívülről irányított” ember további kiüresedésének, konformizálódásának, manipulálhatóságának is. Mindkettő eszköze a *tele-akciók* lehetősége. (A tele-shopping, a tele-university, a tele-working, a tele-playing, a tele-banking stb.)

Az információ jelen lesz mindenütt, sajátos, *valós-idejű szimbiózisban*, összekapcsolva az emberi tevékenység legkülönbözőbb, legintimebb szféráit. Teheti ezt azért, mert a számítógépekkel, ill. azok hálózatával olyan komplexitású rendszerek kezelhetők, amelyek hiánya miatt az embernek korábban particionálni kellett – különféle tudományágakba – a világ nagy összefüggéseit.

Szaúd-Arábiában már jelenleg is egy Cray-2 szuperszámítógép ellenőrzi az *olajkitermelést*, szabályozza a kútnyomást, úgy hogy ehhez felhasználja az aktuális geológiai adatokat éppúgy, mint a chicagói világgpiaci árakat, s befolyásolja a világ termelési mennyiségét, visszahat az árakra – ezen keresztül más gazdaságok sikereire vagy kudarcaira. Amerikában, Japánban, Európában egyaránt futnak azok a kísérleti projektek (IVHS, ill. RTI néven), amelyek az *autóközlekedést* kívánják egyetlen komplex rendszerrel gyorsabbá, balesetmentesebbé tenni. E rendszer – műhold segítségével pozicionálva a gépkocsit – az utazónak információkat, hanggal kommunikáló fedélzeti térképet szolgáltat (az Oldsmobil, a Toyota már több százezer ilyen gépkocsit adott el), elvégzi a közlekedés-irányítást (adaptív közlekedési lámpa és elektronikus figyelmeztető tábla állítással, automatikus pályahasználati díj leszámításával, ill. behajtásával, ajánlott útvonal változtatással); automatikus gépkocsi vezérlést biztosít, mérve a környezetben haladók pozícióját, sebességét, az útviszonyokat. A nagy kérdések már nem is annyira műszaki jellegűek, mint költség, személyi, jogi kérdések.

A háromdimenziós színes *szimulátorok* (szag-, egyensúlyi és taktilis ingereket is továbbítva) könnyítik meg a bonyolult rendszerek (pl. repülőgép, atomreaktor,

gyártócellák) vezérlésének tanulását, vagy kényes, ritkán előforduló műtétek előkészítését.

A multimédia a *matéria* (zenei hangzások, végtelen színárnyalatok, nem konvencionális formák) valamint a megmunkáláshoz szükséges *eszközök* (pl. előre megszerkesztett hangszínű hangszerek, képek animálása) olyan gazdagságát nyújtja, ami a köznapok „kismestereit” megszabadítja az anyaggal való birkózás nehézségeitől, s képessé teszi őket elfogadható, dekoratív művek létrehozására, ezzel az alkotás örömeinek átélésére (milyen fontos didaktikai eszköz!). Már ma vannak olyan gépek, amelyeken különböző zenei formák (fúga, prelúd stb.), ill. különböző hangszerek közül válogatva koncert komponálható, és térhatású képernyővel kísérve lejátszható.

A CD-alapú multimédia magazin cikkeinek fejrészébe nem egyszerűen a cikk szerzőjének fényképét helyezi, de a születés kori fényképtől a cikk írásáig készült arcképek dinamikus egymásra vetítéséből a szerző mozgó élettörténete jelenítődik meg. Ezzel is könnyebbé téve annak kifejezését és befogadását, ami az örök művészet lényege: a konkrét eseményekben rejlő szimbolikus jelentés állandó felmutatása, az egyetemes megsejtése az egyben. Ahogy *Nemerov* írja:

„A festő szeme születést, halált
együtt fogan, egyetlen erőt lát
minden formán tűnőleg tűnni föl:
fában a nőttét, s nem csupán a mag
kitöréseként, de ahogy az űr
csapódik ki, sűrűsödik be, s támaszt
napfényt, esőt.”

Ez a jelenség, a művészet, iparművészet kommercializálódása egyenes folytatása annak, ami a kézművességgel történt az ipari forradalomban, amikor az egyes tárgyak gépesített készítése már nem igényelte a céhmesterek tudását, tanulását. Szép, de kommersz „műtűrök” lepték el a világot. A céhművesből ipari szakmunkás lett, akinek produktumai tömegek otthonát díszítik, tömegek használják fel. Ami nem jelenti azt, hogy ne kellenének *Borsos Miklóso*k, *Kovács Margit*ok, *Henry Moore*-ok.

A bevásárló háziasszony Amerikában már otthon karosszékben ülve „turkálhat” a virtuális áruház képernyőn megjelenő áruválasztékában, „megtapinthatja” (megforgathatja), kiválaszthatja, megrendelheti az árut (tele-shopping). A megrendeléssel egyidőben a vezérlőrendszer leemeli a vevő bankszámlájáról az összeget, csökkenti a készletet, s ha szükséges – ugyancsak hálózaton keresztül – feltölti azt. E technika segít a fogyasztói társadalom jóléti gazdaságainak nagy paradoxonán: nincs elegendő idő elkölteni a megkeresett jövedelmet. De a jövedelemszerzés paradigmája is átalakul, a jövedelem már nem a munka ellenértéke lesz. (Hiszen hol van itt már az a munka?)

Új kommunikációs struktúrák

A „Gutenberg Galaxisnak” vége, hirdetik a futurologusok, pontosabban az átnő a „Neumann Univerzumba”, tehetjük hozzá. Az írás, a könyv, a könyvnyom-

tatás ugyan lehetővé tette a különböző generációk közötti kommunikációt, az ismeretek halmozódását, sőt a könyvnyomtatás sokat tett az ismeretek demokratizálásáért is. Az individuum által elérhető könyvek azonban „szigetszerű” információt szolgáltattak abban az értelemben, hogy a könyvekhez az egyén részlegesen juthatott hozzá, s az egyes könyveket, ill. azok részeit szekvenciálisan tudta olvasni. (Eltételezve a „tallózás” hasznos technikájától.) A világhálózatban egyetlen nagy „Világkönyvtár” jöhet létre, amelynek felépítése, szerkezete lehetővé teszi különböző médiumokon tárolt információk párhuzamos összekapcsolását a térben és időben.

E könyvtárba nem kell elmenni, elektronikus eszközeink lakásunkba hozzák. 1992-ben, Amerika felfedezésének 500. évfordulója alkalmából a San Mateo-i Huntington Könyvtár látogatói a Sevillai Archívum korabeli dokumentumai, archív tárgyai között válogathattak, s tekinthették meg azokat műhold-számítógép kapcsolatban.

E bővülő lehetőségek természetesen veszteséggel is járnak.

A digitalizált információ világbirodalmában elhanyagolódik a tudásnak ezen túli része, azaz megváltozik magának a tudásnak a természete.

Az írásban olvasott legenda nélkülözi a tűz mellett mesélt sagák közösségi melegségét, formáló erejét: a számítógép-hálózaton kapott multimédia információk az olvasás képzeletet tágító szépségét. De amit cserébe nyújtanak – az nem kevés és elvben mindenkié. Itt persze megint felmerül a több kultúra – egy kultúra, a belsőleg, ill. külsőleg irányított ember dilemmája. Valamikor generációk nevelkedtek a nagy narratívákon, tőlük kapva szóképeket, identitást, értékeket, archetipusokat. A Biblia, a Tao-Te-King, az Upanisadok, majd később a Rózsa regénye, az Arthur Legendák, az Isteni Színháték, a Taiheiki, a Toldi.

Megőrizzük ezeket az értékeket – esetleg az egész emberiség számára – vagy Kojak és Michael Jackson szolgáltatja az új, „Unifikált” Narratívákat?

A világ megsokszorozódik

A kvantumelmélet irodalmából ismert, hogy egyes kvantumjelenségek magyarázatául *Everett* felvetette, hogy világunk és magunk nem egyetlen példányban létezők, hanem számosban (sokvilág-elmélet). Sokan e magyarázatot nem tartják valószínűnek. De valódi lehetőség a világ megsokszorozása az első részben már említett virtuális valóság segítségével. A különböző játékprogramok, oktatóprogramok, művészeti, és sportprogramok már most ontják e világ kezdetét jelentő megoldásokat.

Már most elérhető, hogy igazi sportsillagok gépi másával mérkőzzünk, vagy filmsillagokkal szeretkezzünk. De készül már az a technológia, amelyik a játékost magát, s mozgását is digitalizálja, s viszi be, második szereplőként e játékba. Aki látta *G. Lucas* filmjeit (pl. a Csillagok háborúját) annak benyomása lehet arról, hogy hogyan elevenedhetik meg körülöttünk a mű-világ.

Aki nem képes újból és újból megújulni, aki a társadalom peremére szorulva nem képes mit csinálni idejével, leül a képernyő elé és „álmodik”. De ez az álom nem kreatív, termékenyítő álom. Ez *Huxley* szómája. Aki pedig alkotásra képes, az ugyanazt a tevékenységet végezheti otthon is, mint a hivatalában (ha még lesz ilyen). Számára könnyen egybemosódhat a munkaidő és a személyes idő. Ő munka-alkoholistává válhat. Itt is a szoma?! És a Szép Új Világ „boldog rabszolgái”?

A változó belső tér

Az ember *személy*, aki nem csak átalakítója, termelője a környezetnek, nem csak tagja a társadalomnak, de sajátos *belső tere* is van. Kíván, remél, veszít, szeret, kapcsolatba kerül a másikkal, méltósága van. Az informatika jelzett hatásai nem hagyják érintetlenül e „belső teret” sem.

Horányi Özséb említette meg azt a tapasztalatát, hogy a szövegszerkesztők használata átalakítja az egyetemi hallgatók „ideiglenesség-lezártág” fogalmát. Az egyetemi diplomamunka az x-ik változattá – tehát nem lezárt végleges alkotássá – degradálódik. A szövegszerkesztők hatásáról gondolkodik *Nyíri* is.

De mindenekelőtt átalakulnak a *kapcsolatok*. A személyes érintést, a véletlen utcai találkozást, a piazzán kettesben eliszigatott rosét felváltja, felválthatja az e-mailen keresztül való célszerű, rendezett találkozások tömege. De vajon a két-tő ugyanaz-e?

Vajon a kontrahálódott Glóbuszon nem lesz-e még inkább igaza *Tóth Árpádnak*:

„Ó csillag, mit sírsz! Messzebb te se vagy,
Mint egymástól itt a földi szívek!
A Szíriusz van tőlem távolabb
Vagy egy-egy társam, jaj ki mondja meg?
Ó, jaj, barátság, és jaj, szerelem!
Ó, jaj az út lélektől lélekig!
Küldözzük a szem csüggedt sugarát,
S közöttünk a roppant, jeges úr lakik!”

Vajon nem valósítjuk-e meg Szathmáry „kazohinjait”, Deluze „kis lárvaszubjektumát”, Anders „gépvilág domesztikáltját”, „tömeg remetétjét”, Heidegger „akárki”-jét?

Egykor a nagy háborút megjárt parasztleány, túljutva faluja határán, világlátott lett, bölcsé érett, azzá tette a sok találkozás: saját élethelyzetét „plasztikusabbá”, „árnyaltabbá” tevő viszonyítás lehetősége. Az új korban egy nap alatt mindenhova eljuthattunk, de vajon „világlátottak” leszünk-e? A Ruandában haladók kisgyerek látványa egyszerű tény, információ – vagy valami több is tud lenni? Megértés, együttérzés, netán *schweitzeri* azonosulás? Lehet ugyan hogy „lát-tuk a világot” sok információt kaptunk – de hogyan *éljük meg* ezeket az információkat? Hogyan lesz a tényből – „tudás”?

És itt vége szakad fejtegetésünknek. Talán sikerült érzékeltetni azt a belső élményt, amely a szerzőt eltölti akkor, amikor a múltat tekint, s azokat az érzéseket, amelyek benne kelnek, ha a jövőre gondol. Talán sikerült bemutatni azt a véleményét, hogy a jövő kommunikációs társadalmá sok ígéretet hordoz. De talán azt a félelmét is, hogy noha az emberi gondolat határtalan területeket járt már be, hatalmas eredményekre jutott, de e század második fele az, amikor az eredmények már az ember ember mivoltát – biológiáját (genetika), szellemét (informatika) – érintik. Ez a Hamvasi „rongált” világ. Az ezekkel kapcsolatban felvetődő *Nagy Kérdések* már nem a tudományelmélet hatáskörébe tartoznak, hanem az *etikáéba*, amely azonban valamennyiünk kötelező penzuma.

A számítógépekkel együtt járó matematikai logika, a bizonyításelmélet, a nyelvelmélet indította el (vagy legalábbis segítette) a filozófiát abba az irányba, amely a filozófia központi (kizárólagos?) kérdésévé a szcientifikus megismerést tette.

Talán az informatika fejlődése lesz az, amely új belátást hozva, visszahelyezi a filozófiába az ontológiát! Mert a szerző véleménye szerint mind a *benthami* „erkölcs-aritmetika”, mind a *habermasi* „diszkurzív-paralógia” erőtlenségek a nehéz etikai döntések meghozatalára. Vagy nem a sokat megélt, sok mindent befogadó és asszimiláló *Lukács György* jegyezte-e fel idős korában: *Keine Ethik, ohne Ontologie?*

A szerző köszönetét fejezi ki Kovács Ervinnek, Szentgyörgyi Zsuzsának és Vámos Tibornak, akik számos észrevétellel javították a tanulmányt.

Havass Miklós

(Megjelent a *Magyar Tudomány* 1995/6. számában.)

Beszélgetés Fodor András Kossuth-díjas költővel

– Nemrég múlt el az Ünnepi Könyvhét. Te az egyik főszereplője voltál. Egy ilyen esemény- és rendezvénysorozat sok mindenről árulkodik, kivált annak, aki tudja, mit kell észrevennie. Neked miről árulkodott? Mit láttál róla, mint kilátópontról?

– Az idei könyvhét sokkal jobb képet mutatott a magyar könyvkiadásról, mint amilyen az a valójában. Igen jól készítették elő és nagyon szép, látványos volt a kínálat. Volt egy külön bizottság, amely kiválogatta a könyvhétre érett, arra pályázó műveket. Voltak előzetes szempontok, amelyekhez hozzá lehetett mérni a könyveket, kimondták, hogy egy-egy kiadó legfeljebb öt művel szerepelhet, csak akkor hattal, ha az egyik mű elsőkötetes alkotó produktuma. Volt hát bizonyos nevelő jellege is ennek az előzetes válogatásnak. Így jött össze a több mint 120 kötetes választék. Jelentős mennyiséggel szerepeltek a határon túli magyar kiadók is, akiknek kínálata igen értékes volt. Kitűnő sorozatok is indultak. A Kriterion pl. a Kincses Könyvtárral jelentkezett, amelyben Arany balladái, Vörösmarty és Dsida versei jelentek meg, ami igen hasznos lehet odakint, de még idehaza is. Fontos, hogy viszonylag olcsón hozzáférhetőek legyenek a legnagyobbak válogatott gyűjteményei. Ilyen jellege van az Örökségünk című sorozatnak is, amelyben reprezentatív, idősebb költők-írók életműválogatásai kaptak helyet, ráadásul maguknak a szerzőknek a válogatásában. Ilyesmire olcsón hozzájutni valóban nagy dolog. Persze ha olcsónak tekinthetünk egy háromszáz forintos kötetet. Aki ezen a könyvhéten a neki legfontosabb könyveket mind meg szeretne volna venni, az legalább hetven-nyolcvanezer forintot kellett volna hogy költsön. Tehát szép volt a kínálat, de árát tekintve némileg abszurd is. A könyvek túlnyomó többségének ezer forint felett volt az ára. Nem tudom hogyan lelnek ezek a művek olvasóra. Kedvezmény is alig volt. Az olyan könyvekre például, mint a Szép versek, amely idén már oda jutott, hogy fotók sincsenek benne. A teljes ára 715 forint, a könyvhéten kedvezményesen 500-ért lehetett hozzájutni.

De veszélybe jutottak a szokásos könyvheti író-olvasó találkozók is. Valószínűleg ez volt az utolsó alkalom, hogy az Írószövetség pénzt biztosított ilyen találkozók támogatására. Enélkül pedig, úgy látszik, nemigen tudják meghívni az írókat-költőket a rájuk kíváncsi könyvtárak, városi intézmények. Egyszerűen nincs pénzük rá. Sajnos akárhonnan közelítünk, mindig az anyagiak hiányához

jutunk el. Persze vannak más, baljós jelek is. Néhány megyei listát áttekintve bizony az derült ki számomra, hogy igénytelenebbek a meghívók, rendezvény-szervezők. Nem a jó írókat, az igazi írókat hívják meg, hanem azokat, akik jelenleg igen kapósak, az igénytelenség kiszolgálói. Az egyik listában Vivien Fable nevével találkoztam, vagyis Molnár Éva álnevével, aki ezek szerint írónak számítódik. Persze vannak ellenpéldák is. A székesfehérvári könyvtárban például Nagy Gáspárt, Péntek Imrét mutatták be, Vasy Géza könyvét, és Székely Jánosnak rendeztek emlékülést, amelyre olyan kiválóságokat hívtak meg, mint Bodor Pál, Gállalvi György, Kovács András Ferenc, Pomogáts Béla. Ott volt természetesen a helyi irodalom fő szervezője, Román Károly, előadóművészként pedig a kitűnő Kézdy György. Szívderítő volt, és azt mutatta, hogy nem minden reménytelen. Ugyanezen a napon volt a marosvásárhelyi *Látó* című folyóirat estje, amelynek a házigazdája a helyi folyóirat szerkesztője, Péntek Imre volt, íróvendége pedig a *Látó* főszerkesztő-helyettese, Gállalvi György, és a költő Kovács András Ferenc. Külön estét rendeztek Lator Lászlónak, akivel nem sok helyen találkozhatunk eddig, pedig páratlan, amit a költészet népszerűsítéséért tesz.

– *Azért az összkép egy kicsit szomorú.*

– Igen. Nem látható az a vetélkedés, ami régen volt a megyék között, és ami feltétlenül emelte a nívót. Nem presztiziskérdés ma már a megyei megnyitó megrendezése sem. Csongrád megyében például egy kisebb város vállalta, Csongrád. Igaz, ő kitett magáért. Maga a polgármester nyitotta meg, volt zenekar, szavalók, irodalmi színpad. A műsor után pedig együtt maradhattak az érdeklődők egy jóízű beszélgetésre. Hogy vették-e aztán a könyveket azt nem láthattam, mert épp kitört az aznapra esedékes vihar. De a beszélgetés során az kiderült, hogy van igény, van éhség az ilyesmire. Igaz, a beszélgetés nívós lehetett, hisz akik kérdeztek, jól felkészültek. Jónéhányan búcsúztak utána úgy, olyanok akik fel sem szólaltak, hogy komoly szellemi élményben volt részük. Ugyanezt mondhatom az ottani könyvtárban, a fonotékában rendezett író-olvasó találkozóról. Megvan hát az érdeklődés az emberekben, csakhát hiányoznak az anyagiak. És még valami. Bizonyos elbizonytalanodás észlelhető az értékek dolgában. Az érdeklődők túl sokat hallanak néhány olyan íróról, akik nem feltétlenül a legértékesebbek, nehezen is megszerezhetők, és egyáltalán nem biztos, hogy olyan maradandó élményt nyújtanak a személyes találkozón, mint például Lator László, akit – láttam – valódi áhitattal hallgattak. Volt még más maradandó élményem is. A Fészek Művészklubban húsz éve gondozom az irodalmi rendezvényeket. A klub irodalmi alelnöke vagyok. Nos, ott minden évben szoktak könyvhét előtti estet rendezni a reprezentatív írók munkásságából. Idén támadt az az ötlet, hogy egy kiadó, a Széphalom Könyvműhely könyvheti kiadványait mutassuk be. Ez egy kis kiadó, amely természetesen nem a nagyok mintái szerint dolgozik, de vannak kitűnő elképzelései, tudja kiket támogasson, kiket adjon ki, és erre az alkalomra is olyan választékkal rukkolt elő, hogy az említett előkészítő-válogató bizottság a maximumot vette fel kiadványaiból a listára. Volt köztük elsőkötetes is, válogatás Nagy Gáspár, Péntek Imre, Pintér Lajos verseiből, megjelent Vasadi Péter új kötete, Jókai Anna életműsorozatának esedékes darabja, és ami igen nagy szó, esszéköteteket is adtak ki. Csűrös Miklóstól a Géniuszek – kortársaink, Vasy Gézától a Sors és irodalom című tanulmánygyűjteményt. A Fészekben mindegyik kötetéről szólt valaki – igen igényesen. A kö-

zönség két óra hosszat szinte meg sem moccan, úgy figyelt, és azzal a jó érzéssel búcsúztak, hogy itt tényleg kaptak valamit az új magyar irodalomból, új nevekkal, új teljesítményekkel ismerkedhettek meg. Tehát ezt is, így is lehet. Ez ad reményt arra, hogy az ember bízzék abban, van egy szolid értékeket felmutató folyamat is, nem föltétlenül azok az írók és művek hangsúlyozódnak, akik és amelyek a divat hullámain úsznak.

– *Már sok évvel ezelőtt is divat volt azt mondogatni, hogy az embereket már nem a költemények, a fikciók érdeklik, hanem a „keményebb” dolgok: a közgazdaságtan, a szociológia, a társadalomtudományok, a politológia, jogos hát, ha az író-olvasó találkozókat a szakemberekkel való találkozók váltják fel. Úgy tűnik, hogy ez a prognózis nemigen jött be. Az emberek még bele sem igen ábrándultak ezekben a diszciplínákba, már ki is ábrándultak belőlük. Az irodalom úgy látszik tartósabb.*

– Én is így gondolom. Az irodalom azért tartja állásait. Verseskötet éppen-séggel több van, mint valaha. És ez egy kicsit baj is. Mármint az, hogy jószereivel minden kontroll nélkül, természetesen szakmai kontrollra gondolok, jelennek meg a kötetek. Amennyire örvendetes az, hogy egyre újabb és újabb nevekkal ismerkedhet meg az olvasó, annyira elkeserítő az, hogy aki megszerzi a kötet kiadásához a pénzt, bármit lehet az asztalra. Néha döbbenetes dolgokat láthatunk: elemi nyelvtani, sőt helyesírási hibákkal is jelenhetnek meg művek. A kritikának sokkal jobban, sokkal keményebben kellene érvényesülnie.

De hadd tallózzak még – persze a teljesség minden igénye nélkül, a könyvhét kiadványai közt. Baka Istvánnak, Bertók Lászlónak jelent meg kötete, az Örökségünk sorozatban Csorba Győzőnek. De Erdélyi Józseftől is most jelent meg életművének eddigi legteljesebb kiadása. Egy irodalomtörténetileg roppant fontos költő vált így hozzáférhetővé. Igaz, 1680 forintért. Megjelent Faludy, Juhász Ferenc, Imre Flóra, egy olyan Kormos István kötet, amely a verseket is, prózákat is tartalmazza, ez is teljesebb, mint minden eddigi Kormos-kötet. Nemes Nagy Ágnes-től jött ki összegyűjtött kötet, Parti Nagy Lajosnak van immár válogatott kötete. Szóval valóban imponáló a lista, csupa gyönyörűség nézegetni a választékot. És nem hiányzik a jó próza, gondolj csak Tar Sándor kötetére, sőt a tudomány sem. József Attila összes prózai műveinek kiadása igazi filológiai csúcsteljesítmény. Hogy a József Attila kultusz töretlen, annak külön is lehet örülni. A Széphalom kapcsán már örvendeztem esszéköteteknek, most Nádas esszékötetét említeném. Arról is boldogan szólok, hogy sok volt a vidéki kiadó. Ez a jelző már nem is jó tulajdonképpen. A Jelenkor kiadó minden vonatkozásban egyenrangú akár a legnagyobb, legjobb pesti kiadókkal. És mennyi kezdeményezés látható a vidéki irodalmi folyóiratok körül! Az *Új Forrás* például vállalta Tüskés Tibor művének a kiadását, azét a művét, amely a *Jelenkor* kezdeti szakaszának történetét mondja el, első kézből, a leghitelesebb módon tájékoztatva egy mindmáig elsőrangú folyóirat első nagy korszakáról. És a sok egyéb vidéki kiadó: a Tevan, a debreceniek. Persze itt is vannak árnyoldalak. Sok a kiadó, de sok megy csődbe is, sok szűnik meg, tűnik el. Vannak kiadók, amelyek kiadnak két-három könyvet, azután soha többé semmit. Félő, hogy az egyre nehezedő gazdasági viszonyok még nagyobb irtást fognak végezni. És ha már kialakult az a helyzet, hogy a gazdag, szép választék a kis kiadók sokaságától telik, akkor ezek megszűnése tragikus lehet. Ami egyszer megszűnt, nehezen támadhat új életre. Hogy lesz-e majd valamiféle egészséges integráció ezek közt a kiadók közt, egy olyan

integráció, ami ezeket a remek vállalkozásokat, próbálkozásokat egyesíti, nem igen tudható. Dehát a nagy kiadók is alig evickélnek. A Magvető például. A Szépirodalminak meg lassan az emlékét is elfelejtjük.

– *Azért úgy tűnik, vannak kiadók, amelyek bírják még az iramot, sőt egyre magasabbra hágnak. A Századvéget említeném.*

– Kétségtelen, hogy a legkomolyabb kiadók közül való. De sok művet jelentetett meg az Ab Ovo is. Meg kell tanulni az új neveket, az új kiadókat. Közéjük, a megjegyezni valók közé sorolnám a Széphalom kiadót is.

– *Említetted, hogy bizonytalanodik az ízlés, a rendezők nem igazán tájékozottak, nem tudják kiket kell, kiket érdemes meghívni. Gondolod, hogy a mai könyvtárosok kevésbé járatosak az irodalomban mint a régiek? Hogy nehezebben lesznek úrrá a zűrzavaron? Hisz valóban zűrzavaros a helyzet, ha a szakmai minimumot sem teljesítő kötetek jelenhetnek meg.*

– Hát a zűrzavarról igazán nem ők, a könyvtárosok tehetnek. Abban eligazodni az irodalmárok sem igen tudnak mindig. De azért az biztos, hogy a mai könyvtárosok kevésbé tájékozottak irodalmi dolgokban. De igen nehéz a dolguk. Magukat a könyveket sem láthatják igen sok esetben, hiszen mérhetetlenül drága a beszerzésük. Alkalmuk sem igen van élő kapcsolatba lépni az irodalommal. Régen egy-egy megyei könyvtár rendszeresen szervezett író-olvasó találkozókat, hívott meg írókat-költőket. Ma már erre sincs mód. Akkoriban a könyvtáros személyesen megismerkedhetett az alkotókkal, ez is segítette abban, hogy kialakítsa saját értékrendjét, válogathasson köztük.

– *Persze nem a számítógépekre akarnám kenni a dolgot, de valóban van egy olyan érzése az embernek, hogy a mai könyvtárosok rengeteg olyasmihez értenek, amiről a régieknek fogalma sem volt, nem is lehetett, ugyanakkor vannak olyanok is, amihez a régiek kitűnően értettek, amiben a legműveltebbek, legtájékozottabbak voltak egy-egy nagyközségben, városban és amiben a maiak már nemigen excellálnak. Ilyen az irodalom is.*

– Félek attól, hogy igazad van. Dehát nehéz a személyes kapcsolatokat mással pótolni. Én azt is nagyon sajnálom, hogy tűnőben van az adott helyekről elszármazott írók kultusza. Pedig abból az író is, a könyvtáros is sokat profitálhatott. Nagyon fontos volna, hogy követőkre találjon a tatabányai könyvtár példája. Igaz,

ott a helyi folyóirat főszerkesztője és a könyvtár igazgatója egy személy. Ő könnyebben megteheti, hogy rendszeresen bemutassa az újabb és újabb nemzedékek íróit, hogy folyamatosan ébren tartsa az érdeklődést. De azért van példa másutt is hasonlóra. Valami ilyesmi kialakult a kecskeméti *Forrás* folyóirat, a székesfehérvári *Árkus* körül is. Érdeemes a folyóiratokkal fogódní. Annál is inkább, mert a mai magyar folyóiratstruktúra igazi unikum. Ezt nemcsak én mondom, épp most olvastam Konrád György vallomását arról, hogy a magyar folyóiratok száma, az igényesebb folyóiratok szerepe nagyobb, mint akár Németországban, ami azért döbbenetes. Persze a hagyományok is mások. Angliában például soha nem volt sok irodalmi folyóirat, azért az angol irodalom mégiscsak valami.

– *Talán illetlenség, hogy ilyesmit kérdezek, de nem kerülhetem meg a témát. Az NKA kuratóriumi ülésén Te igen keményen megtámogattad a 3K-t. Nem túlzok, ha azt mondom, neked köszönhető, hogy lapunk még él és megjelenik. Volt ebben a támogató gesztusodban valami abból, hogy a 3K is segítheti a könyvtárosok tájékozódását? Hogy azok az anomáliák, amikről az imént szóltál, talán enyhíthetők egy könyvtárosi folyóirat révén?*

– Föltétlenül. Mindenekelőtt erre gondoltam. Arra, hogy a könyvtárostársadalom szétesik, ha nincs meg az az interferencia, amit egy folyóirat biztosítani tud. Az pedig valóban tragédia lenne. Vannak persze más kísérletek is, de kell lennie egy folyóiratszerű folyóiratnak is, amelyik a régi hagyományokat az új viszonyok közt is, esetleg más módon, de továbbviszi. Én katasztrófának tartanám, ha megszűnne a folyóirat. És ezt sikerült megértetnem a kuratórium tagjaival is, noha kétségtelen, hogy kezdetben nem buzgott bennük a szándék, hogy a könyvtárosok folyóiratát támogassák. De sikerült támogatást szereznem az *Új Könyveknek* és a *Könyvtári Levelezőlapnak* is.

– *Te indulása óta vezeted az Új Könyvek magyar költészeti rovatát. E poszton nyilván nagy szereped lehet abban, hogy a könyvtárosok jobban tájékozódjanak az irodalom, a költészet dolgaiban. Hogy oszlódjék a zűrzavar. Az UK recenziói pontosan és hitelesen informálnak, és talán ez az első és legfontosabb lépés a helyes értékrend, értékhierarchia kialakításában.*

– Én ezt igen fontosnak tartom. Eddigél egyébként az ÚK minden főszerkesztője is így vélekedett. Jó szerzőkkel és igényes kritikákat kell írni. Nem is hiszem, hogy nagy mennyiségben bárhol jobb recenziókat írnának. Annak idején tanulmányoztam az Informationsdienst kiadványát is, és meg kellett állapítanom, hogy abban bizony inkább kereskedelmi jellegű annotációk találhatók. A mi szempontunk viszont az, hogy jó szakemberek a szakma szabályai szerint szóljanak a megjelent művekről. Sikerült is bevonni a munkába valóban kitűnő szakembereket, egyetemi tanárokat, egy-egy terület legjobb ismerőit. Nyugodtan elviselném az összehasonlítást bármely hasonló kiadvánnyal. Érdeemes is lenne egyszerű elemző módon összehasonlítani az ÚK-t a megfelelő külföldi orgánumokkal. Pedig meglehetősen rossz körülmények közt dolgozunk. Gyorsan kell készülnie a recenzióknak és sokszor igen nagy mennyiségben. Most például kétszáznál több tételes számot kellett leadniuk. Ha nem lennének olyan embereink, akiket a lelkesedés is fűt, nem tudom mire mennénk. Hiszen a könyveket el kell olvasni, soha nem engedünk olyan recenziót megjelenni, amiben tetten érhető a lantolás, a mellébeszélés. Ráadásul a recenzoraink mintegy megelőlegezik a kritikai visszhangot. Akkor kell nyilatkozniuk, értékelniük, amikor még semmi tám-

pontjuk nincs. Tulajdonképpen veszélyességi pótlék is járna nekik, de hát így is alig fizetünk a recenziókért valamit. És törekszünk arra is, hogy valóban objektíven informáljunk. A hírlapi kritikában szokásos levágások, meredeken szubjektív vélekedések nálunk nem jelenhetnek meg.

– *Említetted az Örökségünk című sorozatot, ahol az írók maguk válogatják ki életművükből a legfontosabbat. Azt hiszem Te meglehetősen bajban lennél saját életműved válogatásakor. Hisz korántsem csupán a verseid közül kellene válogatnod. Itt vannak a hatalmas naplód, az irodalmi, zenei, képzőművészeti esszéid, kritikáid, a műfordításaid és még mi minden.*

– Egyelőre nálam idősebb alkotók kerülnek sorra, úgy hogy ez a veszély nem fenyeget. Az azonban kétségtelen, hogy a dokumentációs próza – így nevezik a naplókát – sokak szemében ránótt valamiképp a költői munkámra. De nagyon szeretném, ha ez csak látszat volna, mert elsősorban költőnek tartom magam. Ezekben a naplókban is költőként nézem a világot.

– *És az esszék?*

– A zenek publicisztikámért most kaptam meg a Péterfy-plakettet. Ezzel mintegy megszentelődött az én zenébe való belekontárkodásom.

– *Kontárkodás?!*

– Fölkértek, hogy lépjek be a zenetudományi társaságba, de ezt elhárítottam, mert mégiscsak hiányoznak nálam a szükséges alapok, én csak lelkes amatőr vagyok. Bár meggyőződésem, hogy így is hozzá lehet szólni a zenéhez. Kérdezték is most a könyvhéten, sok bajom van-e a zenészekkel. Azt kellett felelnem, hogy a világon semmi. Hálásak azért, hogy segítem őket.

– *És nem jön ki zenei köteted?*

– Sokan szeretnék, de hát kiharcolni valahogy nekem kéne. És ettől nagyon fázok. Nem kívánom a saját műveimet portálni. Eddig erre sohasem volt szükség. Mindig kérték őket. Nagyon nem szeretem azt, hogy árulni kell magunkat. Pedig hát, a piac törvényei...

– *Azt megkérdezhetem, hogy most min dolgozol? Úgy tudom nemsokára indulsz Fonyódra. Köztudott, hogy ott írod verseidet.*

– Igen. Most már a harmincharmadik alkalommal vonulok oda verset írni. Mikor 1959-ben elszegődtem könyvtárosnak, kiderült, hogy a hivatal mellett a költészet nem él meg. Nálam legalábbis. Nem tudok annyi szabadságot biztosítani magamnak, amiben megteremhetne a szabad szféra, a költészet. Akkor találtam ki, hogy évente elmegyek valahová, egy egyszemélyes koncentrációs táborba, ahol szembesülhetek a költői programmal. Hogy előhívjam mindazt, amit év közben nem írtam meg. Olyasmi ez, mintha csak a sötétkamrában derülne ki, hogy mit is fényképeztem.

– *Kétségkívül egészen sajátos irodalompszichológiai, alkotáslélektani képlet. Remélem akad majd valaki aki tanulmányozni fogja.*

– Akadt már. Azt mondta, ilyen madár nincs még egy. Ilyenkor egyébként a legnagyobb bizonytalanságban vagyok. Előre sohasem tudhatom, lejátszhatom-e ezt a játsszmát mégegyszer. Nem szólva arról, hogy meglehetősen illúziótlan, rossz lelkiállapotról valló gondolataim vannak. De hát majd kiderül a vállaltásnál – ahogy mondani szokták.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Vajda Kornél

Milyen szolgáltatásokkal segítheti a korszerű könyvtári hálózat az egyetemek megújítását?

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma megalakulásától kezdve tevékenységének középpontjába az egyetemi könyvtárak felsőoktatásban és kutatásban elfoglalt helyének, szerepének, feladatainak újrafogalmazását állította.

Több mint három éve, hogy elindult a Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak Fejlesztési Programjának kimunkálása, melynek egyik célja olyan felsőoktatási könyvtár hálózat jövőképeinek és fejlesztési feltételeinek felvázolása, amely könyvtár hálózat a változó környezet igényeinek megfelel, de szolgáltatásaival visszahat a környezet változására is.

A könyvtári szakemberek oly korban kapták ezen örömteli feladatot, amikor a gazdasági és társadalmi rendszerváltozás alapvetően megváltoztatta a könyvtárak működési feltételeit, a könyvtárak és könyvtárosok lépés-kényszerbe kerültek gyűjteményük és szolgáltatásaik fenntartása, valamint fejlesztési igényeik megvalósíthatósága és megvalósítása érdekében. Világossá vált, hogy a hagyományos könyvtári felfogással le kell számolni, ami egy-egy könyvtár értékét a gyűjtemény nagyságával méri, napjainkban a könyvtár „jószágának” mércéjével sokkal inkább a könyvtáron keresztül elérhető információk tömege szolgál.

A külső-belső környezet változása új pályára lendítette a felsőoktatási könyvtárakat „túlélési” stratégiájuk-

ban. Az addigi költségvetési források szűkülése, új források felkutatása és bevonása a könyvtári szolgáltatások működtetése és a fejlesztések finanszírozásába, úgymond új „harcmodor” elsajátítását tette szükségessé a könyvtári menedzsmentben. Az utóbbi 4-5 évben elért eredményeink jó kiindulópontot jelentettek egy valóságos, átütő sikerű könyvtári szolgáltatás fejlesztési projekt megvalósításához és sikeréhez.

A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény nem foglalkozott az egyetemi, főiskolai könyvtárak fejlesztésének, a képzésben és kutatásban betöltött és elvárt szerepének, szervezeti és strukturális átalakításának feladataival. Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma bizakodással fogadta a felsőoktatási fejlesztési törvény-tervezet munkálatait, remélve, hogy e törvény-tervezet a felsőoktatási könyvtáraknak a feladataikkal arányos figyelmet szentel. Továbbra is bízunk abban, hogy a felsőoktatás és könyvtári hálózata fejlesztésével kapcsolatos koncepcionális, törvényalkotó munkálatok nem torpannak meg és a megvalósítás jogszabályi, gazdasági feltételeit még ez az Országgyűlés biztosítani fogja.

A felsőoktatás fejlesztési törvény-tervezet koncepciója a felsőoktatás teljes minőségi és mennyiségi átstrukturálását fogalmazta meg. A felsőoktatási képzési formák és rendszerek átalakulása a könyvtárakkal szemben

is növekvő minőségi, mennyiségi követelményeket és igényeket támaszt.

A könyvtári szolgáltatások extenzív és intenzív igénybevételének növekedését a teljesség igénye nélkül az alábbi célkitűzések involválják:

– a hallgatói létszámnövelés, a kötelező óraszám-csökkentés, az átjárhatóság, a kreditrendszer, a távoktatás, a felnőttek folyamatos képzése, a felsőfokú szakképzés, az önálló tanulmányi munkára nevelés, a tudományos kutatómunka módszereinek elsjajjtítása.

Mindezek a kívánalmak az egyetemi könyvtárak feladatainak szükség-szerű változását, továbbfejlesztését igénylik. Az egyetemi könyvtárak fenntartóinak is tudomásul kell venni-ök, ha ez még nem köztudott, hogy a könyvtár nem csupán az a hely, ahol könyvet lehet kölcsönözni, hanem az a közhasznú intézmény, aminek a falai kibővültek és ahol az ún. virtuális világgkönyvtár szolgáltatásai is elérhető-ek. Ugyanakkor a könyvtár az Egyetem minőségi létének ilyen alapfelté-tele, melytől függhet mind az egész intézménynek, mind szakjainak, szak-irányainak, tudományos minősítő képzésének (PHD) az akkreditációja. Új szakok, szakirányok indításának tudományos infrastruktúráját a nem-zetközi normatívákhoz igazodó szak-gyűjtemény és hozzá kapcsolódó szol-gáltatások adják.

Melyek is azok a könyvtári és infor-máció szolgáltatások, amelyek a felső-fokú képzés minőségét, a tudományos kutatást szolgálják, hogyan változott az egyetemi könyvtárak funkciója? A jelenlegi oktató-kutató generáció de-rékhada még olyan egyetemi könyv-tárral találkozott, ahol sok-sok régi könyv van (már mint ha régi az egye-tem), a gyűjteményben való tájékozó-

dáshoz nem könnyen, nem önállóan használható cédula-katalógus áll rendelkezésre és amelyben az eligazodást kedves könyvtárosok segítik, továbbá ahol a dokumentumok zöme zárt rak-tárban van és még a kurrens folyóira-tokhoz is (pláne, ha külföldi) a könyv-tárosokon keresztül jutott az olvasó.

Napjaink egyetemi könyvtára vi-szont a hazai és külföldi kurrens fo-lyóiratokat, könyveket szabadpolcon tárolja (ha van elég helye), on-line adatbázisokat épít, távoli adatbázi-sokból szolgáltat információt. A ma könyvtárosa a szó igazi értelmében szolgáltatást nyújt az egyetemi közös-ségnek és az azt övező társadalomnak. A hazai egyetemi könyvtárak épület-adottságaikat, technikai felszereltsé-güket, a szakember-ellátottságot te-kintve messze elmaradnak a fejlett or-szágok egyetemi könyvtáraitól – ezt oktatóink is tapasztalhatták külföldi tanulmányútjaikon – ugyanakkor a megújítási, megújhadási kényszer ele-mi erővel tört utat magának számos felsőoktatási könyvtárban.

A jelen és a jövő egyetemi könyvtára gyűjteményének az egyetemi oktatás és kutatás igényeihez igazításával, az információs szolgáltatások bővítésével, sokszínűségének biztosításával, a szakirodalom gyors rendelkezésre bocsátásával támogathatja az oktatás minőségi színvonalának emelését, a hazai diplomák európai, nemzetközi ekvivalenciáját.

A szakirodalom-gyűjtő, megőrző és kölcsönző szerep helyébe az önálló tanulmányi munkát segítő, a nemzetközi információs hálózatok és adatbázisok használatát, a nemzetközi információs superhighway-eken való „közlekedési ismereteket”, navigálást oktató, a dokumentumellátó rendszerek szolgáltatásait közvetítő szerep lép. Szemléletváltásra van szükség nemcsak a könyvtárosok körében, de a fenntartók, könyvtárműködést finanszírozók gondolkodásában is.

Sokan még ma is úgy gondolnak a könyvtárral, mint ahol könyvet, esetleg videót, rézkarcot, festményt lehet kölcsönözni, napilapokat, folyóiratokat lehet olvasni, de még nem úgy, mint ahol a munkájához, tájékozottságához szükséges információt az elektronikus hálózaton keresztül pillanatok alatt elérheti, bárhol is legyen az tárolva a világban, az információt tartalmazó dokumentumokat a képernyőre hívhatja, vagy megrendelheti és legkésőbb 24 órán belül az asztalán lehet az áhított szakirodalom.

A könyvtári rendszer korszerű információ-szolgáltatásai fejlesztésének döntő és húzó ágazata a felsőoktatási (egyetemi) könyvtári hálózat az OSZK központi szolgáltatásainak fejlesztésével együtt. A felsőoktatás és kutatás integrálódása szükségessé, a telekommunikáció fejlődése lehetővé teszi az oktatás és kutatás könyvtári tevékenységének koordinálását, szo-

rosabb kooperációját, némely esetben integrációját. Az egyetemeknek a kutatás alapintézményévé válásával a könyvtáraknak is fel kell vállalniuk a kutatások többszempon্তু minőségi kiszolgálását: a tudományos kutatások témára és személyre szóló információ-ellátásán túlmenően pl. többnyelvű on-line kutatási adatbázis létrehozásával, az elektronikus working paper-ek és folyóiratok szerkesztési szempontjainak összeállításával, ezen adatbázisok szolgáltatásával segíthetik a tudósok közötti hatékony, gyors kommunikációt, vagy az egyetemre vonatkozó közhasznú információk gondozásával hozzájuthatnak az egyetemi arculat formálódásához, az intézmények közötti kapcsolatok erősödéséhez.

A felsőoktatási könyvtárak funkció-váltása legalapvetőbb jellemzőjének az oktatási funkció erősödését tartom, amely már nem egyszerűen a hagyományos könyvtárhasználati ismeretek oktatását jelenti, hanem az információs kultúra elsajátítását. A könyvtár oktató – dokumentum- és információ-szolgáltató funkciója kiteljesedésével járulhat hozzá leghatékonyabban a felsőoktatás megújulásához és lehet az egyetemi közösség valóságos szakmai és információs központja.

E funkciók működésének – nyilvánvalóan – humán erőforrás, anyagi, technikai feltételei vannak, melyeket hazai és külföldi forrásokból lehet és szükséges előteremteni.

Reményeink szerint a századvégi – ezredfordulós egyetemi könyvtár arculatának megrajzolása az MKM – Világbank projektben nem vízió marad csupán, hanem napjaink valóságává válik.

Huszár Ernőné dr.

A nemzeti könyvtár szerepe a felsőoktatási könyvtári hálózat korszerűsítésében

Hölgyeim és Uraim!
Kedves Kollégák!

„Hogy kerül a csizma az asztalra?” – kérdezhetik Önök, ráadásul több csizma képviselőjében. Mit keres a nemzeti könyvtár és mit keresnek a szakkönyvtárak az egyetemi és főiskolai könyvtárak fejlesztéséről szóló konferencián. Különösen gyanússá teszi a dolgot, és így indokoltá a kérdést, hogy az egész ügynök pénzszága van. Bár egyre jobb orra van szükség, hogy még érezzük ezt az egyre jobban gyengülő pénzságot.

20 percet kaptam, hogy ittlétünket – elsősorban a nemzeti könyvtár szemszögéből nézve – megpróbáljam megmagyarázni és megindokolni.

*

1. „A legnagyobb egyetemi könyvtár”

A magyarázatot – kissé leegyszerűsítve – könnyű megadni; a magyar nemzeti könyvtár a legnagyobb egyetemi könyvtár Magyarországon: a 30 000 beiratkozott olvasónak több mint a fele, 16 500 egyetemi és főiskolai hallgató. Az egyetemi vizsgaidőszakok idején, december elsejétől január végéig és május közepétől június végéig tele van a könyvtár egyetemistákkal, reggel 9 órakor nyitunk és 11 órakor gyakran már megtelnek az olvasótermek, a lépcsőn ülve várják a hallgatók, hogy bejussanak az olvasóterembe. De mit jelent ez? Valóban mi vagyunk a legnagyobb egyetemi könyvtár? Három szempontból nézzük meg a kérdést: a férőhelyek, az állomány és az egyetemi hallgató olvasóknak nyújtott szolgáltatások szempontjából.

1.1 Férőhely

Több mint 500 férőhellyel valóban a Széchényi Könyvtár a legnagyobb könyvtár, így mi tudjuk leültetni a legtöbb egyetemi hallgató olvasót. De – mint mondtam – vizsgaidőszakban ez is kevés. Erre több magyarázat adódik: az egyetemi könyvtárakban nincs elég hely; világosak, kényelmesek az olvasótermek; nagy a kézikönyvtári állomány; gyors a kiszolgálás; sikk, divat a Széchényibe járni. Az Országos Széchényi Könyvtár nem tudja és nem is akarja az olvasói helyek számát növelni, hogy csökkentse a zsúfoltságot a vizsgaidőszakok alatt. Az egyetemi könyvtárak feladata, hogy a hallgatói létszámnak megfelelő olvasóhelyet teremtsenek. A nemzeti könyvtár e tekintetben tehát nem akarja támogatni az egyetemi könyvtárakat, ezért ehhez nem is igényel támogatást.

1.2 Az állomány

Állományunk összetétele a nemzeti könyvtári feladatoknak megfelelő: a teljesség igényével gyűjtjük a hungarikum-dokumentumokat, igyekszünk beszerezni a tájékoztató munkához a legfontosabb szakkönyveket és segédkönyveket. A magyar (hangsúlyozom: a *magyar*) nyelv- és irodalomtudomány és történelemtudomány szakkönyvtára is vagyunk, ezt a feladatot is be tudjuk tölteni a hungarikum dokumentumok gyűjtésével. A példányszámot illetően az a célunk, hogy egy muzeális példánnyal és egy olvasói használati példánnyal rendelkezünk. Nagyon sok esetben azonban összesen csak egy példányunk van, bizonyos kézikönyvekből, szótárakból pedig több is előfordul – elsősorban, hogy a könyvtár munkatársainak munkáját segítsék.

Az egyetemi hallgatók kedvéért nem szerzünk be plusz példányokat. Gyakran azonban – főleg a bölcész hallgatók – a nemzeti könyvtárban találják meg azt az egy példányt egy könyvnek, amelyikre egyetemi tanulmányaikhoz szükségük van. Azaz állományunkat a nemzeti könyvtári feladatoknak megfelelően alakítjuk, egyetemi könyvtári szempontokat nem kívánunk érvényesíteni a jövőben sem.

Itt említem meg – bár összefügg az előző ponttal –, hogy vizsgaidőszakban sok hallgató nem is használja a nemzeti könyvtár állományát, hanem saját könyvvel és jegyzettel ülnek be tanulni, azaz csak a helyre van szükségük, ha úgy tetszik a nemzeti könyvtárat tanulószobának használják. (Mentségükre mondom: egyetemista koromban én is hasonló módon rendszeresen tanulószobának használtam az Országgyűlési Könyvtárat, és ma is kellemesen emlékszem vissza a könyvtár nyújtotta komfortra.)

1.3 Szolgáltatások

A nemzeti könyvtárnak nincsenek különleges szolgáltatásai az egyetemi hallgató olvasók számára, sőt prézens könyvtár lévén nem is kölcsönzünk. Számítógépes szolgáltatások tekintetében célunk és törekvésünk, hogy a magyar nemzeti könyvtár technikailag képes legyen mindazoknak a hazai és külföldi adatbázisoknak, könyvtáraknak az elérésére, amelyekhez valamelyik magyar könyvtár, így az egyetemi könyvtárak is, hozzáférnek. De nem célunk és nem tekintjük feladatunknak, hogy ezzel szolgáltatásszerűen az egyetemi hallgatóknak a rendelkezésére álljunk. Nem, mert egyrészt nincs rá munkaerő kapacitásunk, másrészt mert ezt a megfelelő egyetemi- és szakkönyvtárak illetékes szakemberei – a különböző természettudományokat és alkalmazott tudományokat és azok adatbázisait jobban ismerő szakemberekre gondolok – sokkal jobban és hatékonyabban tudják megoldani. A mi szakkönyvtári feladatainkat érintő adatbázisok pedig vagy nálunk vagy legalábbis Magyarországon vannak.

Az eddigieket összefoglalva megállapítható, hogy noha én a jövőben is hangoztatni fogom, hogy mi vagyunk a legnagyobb egyetemi könyvtár az országban, ez csak az olvasók számát tekintve és állományunk egy részét tekintve igaz. Éppen ezért erkölcsi alapunk csak arra van, hogy az egyetemi hallgató olvasók által nagy mértékben igénybe vett és ezért elhasználódó, megrongálódó – gyakran csak nálunk hozzáférhető – dokumentumok állományvédelmére igényeljünk pénzt a felsőoktatási könyvtárak fejlesztési pénzeiből.

A következőkben azokról a nemzeti könyvtári szolgáltatásokról beszélek, amelyek fejlesztése közös érdekünk, tehát a felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséhez is hozzájárulnak, és amelyekhez – a praktikus prózai szemléletnél maradva – szükségünk van (lenne?) a felsőoktatási könyvtárak fejlesztésére szánt pénznek egy részére.

Ezeket a feladatokat, szolgáltatásokra vonatkozó igényeket már sokan, sok fórumon megfogalmazták. Egy részük megvalósult vagy a megvalósulás folyamatában van, más részük közelebbi vagy távolabbi terv, némelyik a jelen körülmények között ábránd.

2. A Magyarországon megjelent könyvek számítógépes feldolgozása és a rekordok átadása az igénylő számára. A számítógépes feldolgozás 1992 óta online történik. Dolgozunk azon, hogy a rekordok átadása floppyn, online és CD-ROM-on egyaránt megtörténhessen. Az 1976–1991. közötti időszak megjelent CD-ROM-on. Erről a kívánt adatok letölthetők. Ebben az évben tervezzük az update-olt lemez kiadását. Ugyancsak még ebben az évben szeretnénk lehetővé tenni, hogy a Magyar Nemzeti Bibliográfia kurrens adatai HUNMARC formátumú rekordokból letölthetők legyenek havi vagy két hetenkénti gyakorisággal.

3. Az OSZK katalógusának retrospektív konverziója megoldaná a magyar könyvtárak – így az egyetemi könyvtárak – magyar könyvanyagának a géprevitelét is. Ennek megvalósítása kb. 500 000 millió Ft-ba kerülne. Ha nem lesz világbanki támogatás, akkor ez a kérdés az említett ábrándok kategóriájába tartozik a jelenlegi körülmények között.

4. A magyar adatsere formátum kidolgozása megtörtént. A HUNMARC-ot a könyvtárak széles köre véleményezte. Használható.

5. A magyarországi időszaki kiadványok bibliográfiai adatbázisa és a rekordok átadása az igénylők számára. Ez a szolgáltatás jelenleg hajlékony lemezen történik. Az adatbázis konvertálása a Dobis/Libis rendszerbe és az online szolgáltatás nyújtása az elkövetkező évek feladata.

6. Könyvek központi katalógusa

A jelenleg cédulakatalógus formájában létező nyilvántartás géprevitele lenne az egyik legsürgetőbb, a könyvtárak részéről legjobban várt feladat. Annál is inkább, mert ma már hiányos a nyilvántartás, mivel a jelentős könyvtárak egy része hajlékony lemezen adná az adatokat, de az OSZK ezt még nem tudja fogadni. A cédulaanyag géprevitele kb. 200 millió Ft-ba kerülne. Mivel ez is az ábrándok közé sorolja a problémát, az OSZK megtette az első lépéseket, hogy felkészüljön a lemezen történő bejelentések fogadására, illetve egy számítógépes adatbázis kurrens építésére. A cédulakatalógus retrospektív konverziója pedig egy boldogabb időre halasztódik. Az adatbázis építésének elkezdése 1996-ban reálisnak látszik, a nagy bejelentő könyvtárakkal ebben a kérdésben konzultációt tervezünk.

7. Folyóiratok központi katalógusa

Ezen a téren jobban állunk, mint a könyvekkel. A Nemzeti Periodika Adatbázis 1981-ig visszamenőleg egyrészt hálózaton keresztül elérhető, másrészt megjelent CD-ROM-on először az 1981–1991. közötti anyag 1993-ban, majd a korszerűsített második lemez 1994-ben. Az 1981 előtti anyag sorsáról a közeljövőben dönt az OSZK főigazgatói kollégiuma.

Befejezésül meg kell említenem, hogy az Országos Széchényi Könyvtár a számítógépes fejlesztésekre költségvetési pénzt nem kapott, leszámítva az év végi maradványokból juttatott 1-2 millió forintot. Minden lényeges fejlesztést pályázati pénzekből tudunk megoldani. Kötelességemnek érzem, hogy köszönetet mondjak támogatóinknak, mindenekelött az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program Irodának, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak és az OTKÁ-nak. Kérve természetesen további támogatásukat.

A köszönetnyilvánításon túl azért tartottam fontosnak, hogy ezt megemlítssem, mert rávilágít a fejlesztés nehézségeire, különösen a hosszabb távú elképzelések megvalósítását illetően.

Ismereteim szerint ezzel a problémával az Országos Széchényi Könyvtár nincs egyedül. Éppen ezért lenne jó, ha világhanki támogatással egy átfogó, átgondolt fejlesztést lehetne megvalósítani. Ennek jótékony hatását nemcsak a felsőoktatási intézmények könyvtárai, hanem az egész magyar könyvtárügy érezné. Szeretném remélni, hogy ez a konferencia nem lezárása valaminek, hanem épp ellenkezőleg: a lényeges lépések kezdete.

Poprády Géza

Elektronikus szöveg- és levéltárak az Interneten

Amióta létezik írásbeli kultúra, mindig voltak emberek, akik arra vállalkoztak, hogy a mások által írt műveket összegyűjtsék, rendszerezzék és megőrizzék. Tették ezt kitartó szorgalommal úgy, hogy maguknak gyakran kevés – szakmájuknak viszont annál több – elismerést szereztek. Bármilyen volt is az írásjelek rögzítési módja és tárolási eszköze, Mózes kőtábláitól az alexandriai könyvtár papirusztekercsein át a középkori kódexekig, minden kornak megvoltak a maguk bibliotekáriusai, archiváriusai, akik gondoskodtak az emberiség szellemi termékeinek fennmaradásáról.

Az írás történetének négyezer évéből meglehetősen kicsi, de annál jelentősebb a könyvnyomtatás jegyében zajló időszak. Gutenberg szétszedhető betűkészletének köszönhetően a gondolatok írásbeli rögzítésének a vágya, és ezáltal a nyomtatott dokumentumok (előbb a könyvek, majd a folyóiratok) száma hihetetlen mértékben növekedett: olyannyira, hogy már senki sem tudja megmondani, hány könyv jelent meg eddig a világon. Egy biztos: ma egyetlen év alatt több mű lát napvilágot, mint a Krisztus utáni első 1800 év során összesen.

Ahogy a számítógépes szövegrögzítés és -tárolás megindult, azonnal kerültek olyan szakemberek, akik már nem a „hagyományos” (értsd: nyomtatott) könyvek, hanem az elektronikus szövegek feltérképezésével, katalogizálásával, gyűjtésével és – nem utolsósorban – terjesztésével kezdtek foglalkozni. A számítógépes adatbázisoknak, és főként ezek online közvetítésének köszönhetően a könyvtáros szakma is átalakulóban van: a korábbi gyűjteményközpontú szemléletet felváltja az információközvetítés, a könyvtárat az információs központ, a könyvtárost pedig a hálózati navigátor. A networker elsődleges dolga már nem a fizikai

entitásként létező dokumentumok összegyűjtése és megőrzése, hanem a források felderítése és a felhasználók útbaigazítása a hálózat útvessztőiben.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a számítógépek tárolókapacitása lehetővé tette, magától értetődő volt a teljes szövegek gépi tárolásának és terjesztésének igénye. Az elektronikus szövegnek vagy könyvnek nevezett új típusú termékek száma is hirtelen gyarapodni kezdett, mégpedig nemcsak azokkal a szövegekkel, amelyek mintegy a nyomtatott kiadás számítógépes rögzítésének „melléktermékei” voltak, hanem sorra alakultak azok a munkacsoportok, amelyek tagjai a gépi tárolás kedvéért nekiláttak és lerögzítettek fontosnak ítélt szövegeket. Ebbe a kategóriába aztán Shakespeare összes műveitől az Alice Csodaországban-ig sok minden bekerült. Ennek a vállalkozásnak nem a bevitt szépirodalmi és más értékkel bíró szövegek lerögzítése a legfontosabb összetevője, hanem az a cél, hogy közkinccsé tegyék ezeket a műveket. Vagyis a hálózatról bárki ingyen tölthesse le a saját gépére a tetszése szerinti műveket. Az igazán tiszteletreméltó ötlet nagy tetszést aratott a világban: azóta sorra alakulnak a legkülönfélébb projectek, amelyek célja a régi görög bölcselektől a XX. század szépíróiig számtalan értékes művet bocsátani a legszélesebb felhasználói kör rendelkezésére.

Az új eljárás természetesen új műszavakat is eredményez: bár néha nem könnyű elhatárolni az egyes fogalmakat, mégis megpróbálkozhatunk körülírni a terminológiai kategóriákat – megkockáztatva a tévedés lehetőségét is. Az elektronikus szöveg (electronic text, e-text), amelyet a közkeletű angol rövidítés alapján én is e-szövegnek fogok leginkább nevezni, nem az elektronikus könyvtár (talán e-könyvtár?) szinonimája. Az e-szöveg a legtöbb esetben nem más, mint egy irodalmi mű (ez lehet regény, dráma, vers, tanulmány, filozófiai értekezés stb.) számítógéppel rögzített változata, míg az elektronikus könyvtár már feltételezi a rendszerezés, a katalogizálás, az adatházis jelenlétét, és nem feltétlenül kell a teljes e-szövegeket is tárolnia.

Az e-szövegtárak (e-text centers) mellett az Interneten az electronic archives fogalommal is gyakran találkozni. Látszólag nincs éles határvonal az elektronikus szövegtárak és archívumok között, bár ez utóbbiak elsődlegesen a történeti forrásanyagokat: a kéziratokat, fényképeket, eredeti hangfelvételeket és más hasonló anyagokat dolgozzák fel. Az e-szövegtáraktól tehát részben gyűjtőkörükben, részben abban is különböznek, hogy a szöveges állományokon kívül kép- és hanganyagot is tárolnak. Bár az elektronikus archívum bevezetése nem lenne (nagyon) idegen a magyar nyelvtől, a magam részéről mégis azt javasolnám, inkább elektronikus levéltárnak (e-levéltárnak) nevezzük őket.

Elektronikus szövegtárak az Interneten

Elsőként a meglepően korán, 1971-ben indult Project Gutenberg-et kell emléntenünk, amelyben azóta is folyamatosan gyarapodik az e-könyvek száma. A Gutenberg-program célja 2001-re tízezer könyv közkinccsé tétele és eljuttatása mintegy százmillió(!) jövőendő felhasználóhoz. Az időben is a legelső, de a maga nemében mindmáig szinte egyedülálló vállalkozás havonta hírlevélben tájékoztatja az érdeklődőket a legújabb fejleményekről. A hírlevél szerkesztője, Michael S. Hart szívesen fogad kisebb adományokat a költségek részbeni fedezésére (e-mail:

hart@vmd.cso.uiuc.edu, postacím: 405 West Elm St., Urbana, IL 61801). A meglévő e-könyveket a legkönnyebb FTP-vel (File Transfer Protocol) lekérni a következő címről (amely nemrégiben változott!):

```
FTP      uiarchive.cso.uiuc.edu
        login: anonymous
        pw: any password works fine
        cd etext
        ls -a or dir
        get filename filetype (get alice26a.txt)
```

A Project Gutenberg fájlneveiből igen egyszerűen lehet következtetni azok tartalmára: az első hat betű a könyv címéből adódó rövidítés, a következő két karakter a verziószámot tartalmazza, majd a kiterjesztésből látható, milyen típusú fájlról van szó: a .txt egy egyszerű ASCII, a .zip egy tömörített állományt jelent. (Ettől a szabálytól – mint az Alice példáján is látjuk – egy-két betű erejéig el lehet térni, a lényeg, hogy fel lehessen ismerni, mely műről van szó.)

Az Internet legfontosabb „kikötőiben” (ez az ABCD interaktív magazin javaslatára a „site” magyarítására), számos amerikai, angol és más egyetemen található elektronikus szövegtárak, sőt, több katalógus is készült már az e-szövegek feltárására. Két összeállításra hívnám föl a figyelmet; az Oxford University Radcliffe könyvtárának gépén lévő katalógus címe:

```
Alex: a catalogue of electronic texts on the internet
      Gopher rsl.ox.ac.uk
```

Librarian's Corner/Alex

A több mint 700 könyv szövegét tartalmazó e-szövegtár több hasonló szerver – többek közt a Project Gutenberg, az On-Line Book Initiative, és természetesen az Oxford Text Archive stb. – tartalmára is rámutat. Az említett Internet-„kikötők” új gyarapodását a rendszer automatikusan regisztrálja. A szerkesztőség e-mail címe: alex@rsl.ox.ac.uk.

A másik összeállítás, a Directory of electronic text centers az e-szövegtárak Internet címeit tartalmazza, és a Magyar Elektronikus Könyvtáron keresztül is elérhető. A címtár földrajzi csoportosításban adja közre az egyes központok adatait, röviden ismertetve azok tartalmát is. Az összeállításban abszolút túlsúlyban vannak az egyesült államokbeli e-szövegtárak, más régiókból csak mutatóban akad egy-egy Internet-cím. A lista összeállítója: Mary Mallery, e-mail címe: mallery@eden.rutgers.edu. Érdeemes átböngészni a címtárat, mert számtalan érdekesség található benne. Azt írják például, hogy a Brown University gépén a Women Writers Project épül 1988 óta, amely az 1330 és 1830 között alkotott angol írónők novelláit, költeményeit, egyházi, publicisztikai stb. írásait tartalmazza. (Erre ugyan nem találtam rá a Brown University menüjében, pedig átnéztem a közel 200 fájl tartalmazó listát... A University of Michigan gépén a régi angol irodalom mellett a Biblia és a Korán angol nyelvű fordítása, a Georgetown University szerverén Hegel, Feuerbach műveinek kritikai kiadása mellett C.S. Peirce kézíratai is olvashatók.

Minden magára valamit is adó szakma igyekszik segíteni a tájékozódást az Internet-dzsungelben, összegyűjtve a legfontosabb információkat, vagy legalábbis az információs forrásokat. Ilyen a közzagdzák tájékoztatására létrejött NetEc, amely komoly adatbázist hozott létre az új kutatási eredmények hálózati terjesz-

tésének elősegítésére. A NetEc bibliográfiai része (a BibEc) a nyomtatásban megjelent közlemények pontos leírását tartalmazza a szerző nevétől és e-mail címétől kezdve a nyomtatott forrás adatain és tartalmi kivonatán keresztül az e-szöveg letöltéséhez szükséges paraméterekig. A rendszer a kéziratokat Post-Script formátumban tárolja a WoPEc alkönyvtárban, amelybe küldeni, és onnan letölteni a legegyszerűbben FTP-vel lehet: [FTPnetec.mcc.ac.uk](ftp://ftpnetec.mcc.ac.uk)

A NetEc adatbázis sok más szolgáltatást is nyújt: folytathatunk tartalmi keresést a Waissearch segítségével („waissearch -h netec.mcc.ac.uk -d database keyword”), feliratkozhatunk a levelező listára (listserv@vml.sara.nl – subscribe corryfee keresztnév vezetéknev), és természetesen levelezni is lehet az egyes feladatok „gazdáival”. Ha valaki a saját intézetének munkáival akarja az adatbázist gyarapítani, legelőször el kell küldenie azokat M. Fethy Mili címére (Centre de documentation, Département des sciences économiques, Université de Montréal, C.P. 6128A, Montréal, Canada H3C 3J7), e-mail címe: mili@ere.umontreal.ca. Ha valaki tudja vállalni, ennél célravezetőbb módszer, ha rögtön NetEc formátumban írja meg a tanulmányt, és így küldi el e-mailként a netec@netec.mcc.ac.uk címre.

Levéltári anyagok a hálózaton

Az Interneten elérhető e-levéltárakról kitűnő összeállítás található a University of Michigan gopher szerverén, amelynek elérési módja:

anonymous FTP

host: una.hh.lib.umich.edu

path: /inetdirsstacks

filename: archives:kaythony

Gopher:

via: U. Minnesota list of gophers

menu: North America/USA/Michigan

University of Michigan GopherBLUE

A michigan-i egyetem informatikus hallgatói, Denise Anthony és Nika J. Kayne által készített útmutató a felhasználók tájékozódását segíti elő azzal, hogy felsorolja azokat a WWW (World Wide Web), illetve Gopher szervereket, ahol a digitális levéltárak elérhetők. A katalógusban közel húsz szolgáltató címe található a tárolt állományok rövid ismertetésével, illetve egy tematikus indexszel kiegészítve. A listára majdnem kizárólag egyesült államokbeli szerverek kerültek föl, egy-két kanadai, norvég és más kivételtől eltekintve. Néhány érdekes összeállításra itt is felhívnom a figyelmet.

A washingtoni Library of Congress gopher szerverén két kiállítás lapjai: a Vatikáni Könyvtár 200 oldalnyi kézirat és térképanyaga mellett a Soviet Archives az 1917-es Októberi Forradalomtól az 1991 augusztusi puccsig a Központi Bizottság, az Elnöki Archívum, a KGB és más vezető testületek dokumentumai is megtalálhatóak.

URL http://sunsite.unc.edu/expo/ticket_office.html

FTP [seq1.loc.gov/pub/vatican.exhibit](ftp://seq1.loc.gov/pub/vatican.exhibit) vagy
[/soviet.archive](ftp://soviet.archive)

A Wittgenstein Archives norvég szolgáltatónál, a bergeni egyetemen érhető el:

E-mail wab@pc.hd.uib.no

Gopher nora.hd.uib.no

path /pub/necb

Az archívum a meghatározó jelentőségű filozófus, Ludwig Wittgenstein eddig publikálatlan kéziratanyagából tartalmaz mintegy 3200, illetve kiadott műveiből kb. 7500 oldalt. A fejlesztés alatt álló rendszert Wittgenstein számos verzióban létező kéziratainak speciális regisztrálására is föl kellett készíteni. Az archívum története a Norwegian Wittgenstein Project indításakor, 1981-ben kezdődött, és tart még 1996-ig, a feladat befejezéséig.

Amikor ugyanezen a listán megláttam a Nagy-Tavak Múzeumának gyűjteményét, addig nem nyugodtam, amíg le nem töltöttem a Marine Museum of the Great Lakes at Kingston online adatbázisát bemutató fájlt, attól meg egyenesen meg voltam hatódva, hogy még ki is kalkulálhatom, hány napig tudok egy havi fizetésemből megszállni a kingstoni Alexander Henry múzeumhajón, ahol csak nemdohányzó vendégeket látnak szívesen. Visszatérve az online adatbázishoz: a kötelező bibliográfiai feldolgozás mellett egy 50 000 darabos hajóépítészeti tervrajz-gyűjteményt, a Nagy-Tavakon a XIX. század folyamán közlekedett mintegy 5000 vízijármű és ezek tulajdonosainak adatait is lekérhetjük.

A Magyar Elektronikus Könyvtár

Az 1994-es Networkshop konferencián, Keszthelyen Széchenyi István 1825-ös országgyűlési felajánlására emlékezve néhány fiatalember bejelentette a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) megalapítását. (Nemlétező birtokainak jövedelme helyett munkáját és kitartását ajánlotta fel a haza oltárán Drótos László és Moldován István, akiket az elmúlt egy év eredményei alapján minden tisztelet megillet.)

A MEK célja a magyar szak-, illetve szépirodalom színe-javának összegyűjtése, katalogizálása, tárolása és ingyen hozzáférhetővé tétele a legszélesebb felhasználói kör számára. Az ígéretes kezdeményezés elsősorban az oktatási-kutatási szféra információs ellátását célozza meg a hálózaton nem-kereskedelmi céllal terjeszthető dokumentumok szolgáltatásával. Az IIF Programiroda támogatásával 1994 novemberétől indult a MEK teszt-verziója, amely a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemének gopher szerverén érhető el. Az X.25-ös hálózaton keresztül a nyilvános gopher kliens program segítségével a SZTAKI Mars gépét felhíva (2801004521) a Magyar Pocok menüpontot, majd a BKE központi gopher szerverét kiválasztva léphetünk be a Magyar Elektronikus Könyvtárba. Itt egy további, tematikusan rendezett menüt találunk, ahonnan a csillagászatról a könyvtártanig, a környezetvédelemtől a közgazdaságtanig, a régészettől a számítástechnikáig vagy a sporttól a szépirodalomig bármit kiválaszthatunk.

dr.Tószegi Zsuzsanna

Olvasásra nevelés és pedagógusképzés. HUNRA konferenciák előadásai

A magyar pedagógusképzés rendszere és gyakorlata egyfelől, az ifjúság olvasási kultúrájának problematikája másfelől: két olyan jelenségkör, melyek közelítése mindig vibráló feszültséget kelt. 1992 őszén a Magyar Olvasástársaság, a HUNRA (melynek céljáról és tevékenységéről a kötet előszavában Nagy Attila lényegretörő, korrekt tájékoztatást nyújt) vállalta ezt a megközelítést: „Olvasásra nevelés és pedagógusképzés” címmel konferenciát rendezett. A most (sajnos, két év hátránnyal) megjelent kötet, melyben 24 szerző – egyetemi –, főiskolai tanár, hallgató vagy volt hallgató mond e témáról rövid véleményt, e konferencia megszerkesztett jegyzőkönyveként is olvasható.

A konferencia-jegyzőkönyv, mint publikációs forma kiválóan alkalmas a problémák érzékeltetésére. (A problémák elmélyültebb kidolgozása már más irodalmi műfajok feladata.) Így van ez a jelen kötet esetében is: a 24 rövid megnyilatkozásból kitapintható, hogy abban a szerepkörben, melyet a felsőoktatás a magyar olvasási kultúra továbbvitelében vállal, hol vannak érzékeny pontok, hol vannak neuralgikus megoldatlan problémák vagy ellenkezőleg, hol folyik figyelemreméltó kísérlet a megújításra?

A konferencia időpontjában már minden résztvevő számára nyilvánvaló volt az olvasási kultúrát illetően a radikális társadalmi és technikai változások számos kedvezőtlen hatása. Ezeket „mindannyian észleljük, de

többnyire tanácstalanok vagyunk velük kapcsolatban” – mondja a magyar felsőoktatás nevében is a kötetnyitó írás – „s könnyebben fogunk ostromozáshoz, mintsem a változásokból következő feladatok felméréséhez.” A konferencia – tiszteletreméltó következetességgel – az utóbbira tett kísérletet. „A pedagógus társadalom aligha engedheti meg magának a gyakori nosztalgizást. Minden felnövekvő évfolyamatot meg kell értenie ahhoz, hogy megpróbálkozhasson nevelésükkel.”

Milyennek látszik – 24 irányból figyelve – az olvasásra nevelés helyzete a magyar pedagógusképzésben a 90-es évek elején?

A beszámolók mindennek előtt az elméleti alapvetés változását regisztrálják: az olvasástanítás és részben az irodalomoktatás módszertani alapozásában szembetűnő a szövegteni megközelítés térnyerése. Tudjuk ugyan, hogy a szövegten alkalmazása már évekkel korábban megjelent a szakmódszertanokban, de a benne egyesülő nyelvészeti és irodalmi elemzések egyre mélyebbre látszanak most behatolni; sokan bíznak benne, hogy a szövegten (és a kommunikációelmélet) nemcsak a stilisztikát, hanem az értő olvasásra nevelést is támogatni fogja, újabb megközelítési szempontokat kínálva a gyakorló pedagógusoknak is.

Az olvasástanítási szakmódszertan – úgy tűnik – egyre differenciáltabban mutatja be a szöveg megértésének bonyolult, egymásbaépülő rend-

szerekből álló világot, a pszicholingvisztika segítségével nemcsak az összefüggéseket, hanem az egész mechanizmus működését is érzékeltetve.

A kötetben – az olvasó meglepetésére – egyáltalán nem esik szó viszont a tanítóképző intézményekben oktatott s az iskolákban választható különféle olvasástanítási módszerekről, holott ez most az iskolai olvasásra nevelés egyik legérzékenyebb pontja. (Talán éppen ezért hiányzik?) Az egyes olvasástanítási módszerek reprezentánsai a különböző olvasókönyvek. Olvasni tanítanak-e az olvasókönyvek? címmel kizárólag ezek negatívumairól értesülünk, ez egysíkú képet fest a sokkal bonyolultabb valóságról. Kár, hogy a szerző vagy más nem vállalta az átfogó értékelést.

A jövődő irodalomtanárok szakmai felkészítésének helyzetét másként ítélik meg az oktatók és másként a hallgatók. Az oktatók bíznak benne, hogy az irodalom megközelítésének gazdagodó módszerei megújítóan hatva épülnek be a hallgatók irodalomszemléletébe, a hallgatók viszont úgy látják, hogy képzésük „igen kevésbé alkalmas arra, hogy megtanítsa átadni az olvasás szeretetét.” Hiányzik ehhez a megfelelő szakdidaktika, öt év alatt egyáltalán nem találkoznak sem olvasás lélektannal, sem olvasás szociológiával, a túlfeszített mennyiségi követelmények pedig elidegenítően hatnak. Hasonló problémát fogalmaznak meg a már végzett tanárok is: „A tananyag megtanítása (sokszor) nem sokat lendít a költészet megszerettetésének ügyén.”

A felsőoktatási irodalomoktatásnál is ellentmondásosabb kép tárul a kötet írásaiából elénk, ha – annak jegyében, hogy az olvasásra és irodalomhasználatra nevelés egyetemes pedagógiai feladat – a nem irodalom

szakos tanárok ilyen irányú felkészítését vizsgáljuk. Az iskolák napi gyakorlatából szemlélve úgy látszik: „A könyvtárak, tette kész könyvtárosok, iskolák és különböző szervezetek törekvése, a pedagógusok akarata mind egyvalamin torpan meg: a képzés során nem tanítottak és nem tanítanak meg könyv- és könyvtárhasználatra, az olvasáspedagógia módszertanára.”

A kötet szerzői ez ügyben többféle javaslatot tesznek. Van, aki a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek tantervbe helyezését kéri számon, van, aki az alapozó tárgyak gyökeres megújítását javasolja, többen pedig alapos reformot követelnek a pedagógiai képzésben, „az általánosságok szintjén maradó unalmas előadások helyett.” A legkövetkezetesebb és legmesszebre menő javaslat az embertan bevezetését ajánlja. Kár, hogy a pedagógiai képzés problémáját „belülről”, a főiskolák és egyetemek tanszékeiről nézve nem világítja meg a kötetben hozzászóló. Így a pedagógia tantárgya afféle prűgelknábe marad: rajta kéri számon az irodalomhasználatra (mint eszközhasználatra) való korszerű nevelés elmulasztását. „Ehelyett száraz pedagógiatörténetet kell bemagolnunk” – írja egy egyetemi hallgató – „az ókori kínai iskolatípusoktól Makarenkóig (véletlenül sem tovább.)”

A konferencián határainkon túli pedagógusképzési és oktatási intézmények tanárai is részt vettek, rendkívül informatív írásaik az idegen nyelvi környezetben történő anyanyelvi és irodalmi nevelés sajátosságaira világítottak rá. Tanulmányaikból kiviláglik, hogy kisebbségi körülmények között az anyanyelvi nevelés pusztán az anyaországi módszerek alkalmazásával nem képes teljes mértékben teljesíteni feladatát. Az írások a lényegi eltérésnek egy-egy jellegzetes területét

mutatják be. Ilyen például a nagyobb fokú nyelvjárásiasság s ebből adódóan az általános (standard) köznyelv oktatásának különös nehézsége. (A beszélők nagy része ritkán kerül olyan helyzetbe, hogy a formális köznyelvet vagy a szaknyelvet kellene használnia.) – Sajátos problémákra utal az egyik írás címe: A román irodalom megszerettete Székelyföldön. (A román nyelv tanítása az iskolában azonos súllyal van jelen, mint az anyanyelvé.) Ugyancsak sajátos, az anyaországinál lényegesen nagyobb szerepe van a történelmi olvasmányoknak. Egy-egy történelmi témájú könyv valóságos bestselleré válik mind a tanulók, mind a tanítójelöltek között. „Ilyen sikerélmények után a jövődöbeli tanító hamar rájön, hogy nincs olyan korszaka történelmünknek, melyet ne tükrözne a szépirodalom.”

Figyelemreméltó az a beszámoló is, mely a bálványosi olvasótáborról ismer-

teti. Erre a romániai egyetemeken tanuló magyar fiatalokat és a magyarországi egyetemekre felvételt nyert erdélyieket együtt hívták meg „a közöttük elmérgesedett viszony, gyanakvás és ellenérzés feloldására.”

A kötet egyik legdrámaibb írása a moldvai csángó gyerekek anyanyelvi nevelésének kérdéseiről szól. Ott ui. anyanyelvi iskolák, anyanyelvi egyházi szertartások hiányában a gyerekek beszélt anyanyelvükön sem írni, sem olvasni nem tudnak, a szóbeliség állapotában élnek. Befejezésül álljon itt egy nyolcadikos csángó kislánynak, Gábor Feliciának egyéves csíkszeredai nyelvtanulás után írt fogalmazványa; „Most már megtanultunk írni, rendesen beszélni, olvasni. Szüleim büszkéek, hogy legalább egy a tíz gyerekikből megtanult rendesen magyarul. Köszönöm a jó Istennek és azoknak, akik értünk törekednek...”

Katsányi Sándor

Jubiláló pedagógiai folyóiratok repertóriumai

A Magyar Pedagógia első száz évének repertóriumai

A múlt század végén, 1892 januárjában megalakult a Magyar Pedagógiai Társaság. Alapszabályában nemes és sokoldalú célkitűzést fogalmaztak meg az alapítók: „A paedagógiának és segédtudományainak magyar nyelven művelése, a hazai közoktatásügy egész körében felmerülő elvi kérdéseknek tudományos jellegű tárgyalása, a paedagógia múltjának kutatása, a paedagógiai elvek népszerűsítése és terjesztése.”

Céljait tudományos ülésekkel, szakkönyvtár létesítésével és a pedagógiai szakirodalom kiadásával akarták megvalósítani. A társaság alapításának évében, 1892-ben már sok került a Magyar Paedagógia kiadására. Így 1992-ben a folyóirat alapításának századik évfordulóját ünnepelhette a magyar pedagógus társadalom. Igaz, hogy ekkor még csak a kilencvenkettedik évfolyamát jegyezték, néhány éves kényszerű szünet miatt. 1948-ban és 1951–60 között nem jelent meg. Az 1949. évet LVII–LVIII. évfolyamként szignálták.

Az évforduló tiszteletére jubileumi számot (1992. 1. sz.) adott ki a szerkesztőség, amelyben válogatást közöltek az eltelt évek legjelesebb pedagógiai szakíróinak – Csengeri János, Kármán Mór, Négyesy László, Fináczy Ernő, és mások munkáiból.

Ebben a számban olvasható *Mészáros István* tanulmánya is a folyóirat száz évének történetéről. Mészáros István végigköveti a periodikum életét alapításától napjainkig. Elemzi a szerkesztési koncepciókat, tartalmi és szerkezeti változásokat, az aktuális politikai irányítás és a közoktatás, illetve neveléstudományi kutatások kapcsolatát.

A Magyar Pedagógiát az ország „egyik legjelentősebb... központi neveléstudományi folyóiratának” tartja. Az utolsó harminc évben napvilágot látott közlemények maradátságának megtélését a jövő kutatóira bízta a szerző: „... a következő évek hazai pluralista társadalmi viszonyai között remélhetőleg létrejövő új neveléstudományi nézetrendszerek tartalmi elemzéseit mutathatják meg: mi fedezhető fel bennük a Magyar Pedagógia hasábjain 1961 óta felhalmozott gondolatokból, elvekből, felismerésekből?”

Az alapítás századik évfordulójára készült el a folyóirat repertórium, amely az 1993. év (XCIII. évfolyam) különszámaként jelent meg. Ez „egy számítógépes adatbázis nyomtatott formában elkészített változata”.

Bár *Csapó Benő* és *Pukánszky Béla* szerkesztők *Bevezetés* című írásukban (sőt az összeállítás címében is) az első száz év repertóriumának nevezik, tulajdonképpen csak kilencvenkét év anyaga ez. A korábban már említett néhány év szünet miatt csak az alapítás óta telt el egy évszázad.

A folyóirat repertorizálásának vannak előzményei. Az első munka az 1892 és 1931 között megjelent számok feltárása: *A Magyar Pedagógia* negyven évfolyamának – 1892–1931 – Tartalom és Névmutatója. Összeállította: Dr. Tettamanti Béla és Dr. Márer Erzsébet. A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből. Szeged, 1933. Ennek szerves folytatása nemcsak időben, de

szerkesztési elveiben is *Tóth Gábor* összeállítása: *A Magyar Pedagógia tizenkilenc évfolyamának (1932–1950. XLI–LIX) tartalom- és névmutatója*. Összeáll. *Tóth Gábor*. Bp. 1963.

Ez a repertórium a *Tanulmányok a neveléstudomány köréből* 1962 (Bp. Akad. K., 1963.) kötetben jelent meg. Tehát valójában 1892–1950-ig állt rendelkezésünkre eddig a folyóirat feldolgozása.

A két szakrendszerű repertórium nyolc főcsoportban, ezeken belül alcsoportokban, az alcsoportokon belül formai szempontok szerint (önálló cikkek, ismertett művek és értekezések, hírek és adatok), majd betűrendben rendszerezi anyagát. Az önálló cikkeket és tanulmányokat annotálja is. A *Tettamanti-Márer-féle* első kötetben nincs ugyan tárgymutató, de *Tóth Gábor* többféle mutatóval is ellátta a repertóriumot. Található benne névmutató (jelek, cikkírók, ismertett művek szerzői), folyóiratok mutatója és végül tárgymutató. Mivel a nagy mennyiségű közlemény tárgycsoportok szerinti rendezése a neveléstudomány felosztásának nem felel meg teljességgel (erre *Tóth Gábor* is felhívja a figyelmünket), az 1932–1950-es második repertóriumhoz jól szerkesztett tárgymutató járul, amelynek segítségével könnyen és biztonságosan lehet eligazodni az anyagban.

A „százéves” repertórium (1892–1992) mechanikus elrendezésű, egy-egy évfolyam tartalmát lapról-lapra haladva közli. Bár jobb lett volna az egyes évfolyamokon belül a folyóiratszámokat is feltüntetni, mert a szerkezet áttekinthetőbb, az eredeti közlemények könnyebben visszakereshetők lennének. Így a regisztrált 6022 tételt csak az évszámok tagolják. Az egyes tételek tartalmazzák a szerző(k) nevét, a közlemény címét, év, évfolyam, folyóiratszámot, lapszámot és tárgyszavakat. A cím- és szerzőségi adatokban mindenütt az eredeti írásmódot tartották meg. Álneveket, monogramokat és rövidítéseket sajnálatosan nem oldottak fel.

A repertóriumhoz két mutatót szerkesztettek, név- és tárgymutatót. A szerzői névmutatót neveket, álneveket, monogramokat, különféle írói jegyeket egységesen betűrendbe sorol. Az azonos nevű szerzők között semmiféle megkülönböztetés nincs. Ezt követi a tárgymutató. A tárgyszóalkotás jellemzője a felületesség: az egyes közlemények tartalmát nem tárják fel kellőképpen.

A „közösség”, „módszerek”, etc. tárgyszavak túlságosan általánosak, semmiképpen nem fejezik ki a közlemények tartalmát. A tárgymutatóban sem csoportképzést, sem utalást nem használnak, így pl. a testnevelés tanítása a testgyakorlás (3156. tsz.), a testnevelés (26. tsz.), a tornatanítás (3843. tsz.) tárgyszavak alatt jelenik meg. Ez a fajta szétszórtság utalásokkal könnyen megszüntethető.

A tárgyszavaknak és az ezekből szerkesztett mutatónak valójában a tartalmi feltárást olyan részletességgel kellene megoldania, hogy a kutatások, visszakeresések gyorsak és biztonságosak lehessenek. Ez a fajta mutatózás ezt lehetetlenné teszi. Ugyanis az egyes tárgyszavaknál – pl. a nyelvtanításnál 145, a neveléstörténet tárgyszónál 462 – a tételszámok olyan sokasága gyűlt össze, amely nagyon hosszadalmassá teszi a kutató szakember számára a releváns közlemények megtalálását.

Így nem érezzük, hogy tartalmilag kellő mélységig bemutatná a repertórium az eltelt, közel száz évben a folyóirat lapjain közzétett pedagógiai szakmai írásokat.

Érdeemes lenne a tárgymutatót átdolgozni, finomítani, hiszen egy évszázadot megélt folyóirat méltó arra, hogy a dicséretes jó szándékkal elkészített repertórium valóban hasznos segítő eszköze legyen a pedagógiai kutatómunkának.

A Szakképzési Szemle tíz évének repertórium

A Szakképzési Szemle, a szakoktatás elméleti folyóirata még gyermekkorát éli a Magyar Pedagógiához képest, hiszen csak tízéves. Indulásakor, 1985-ben az Országos Pedagógiai Intézet adta ki. Jelenlegi kiadója a Nemzeti Szakképzési Intézet és a Magyar Szakképzési Társaság.

A negyedéves periodikumot indulásakor *Földi Jenő*, később *Gál Róbert*, *Vida János*, jelenleg *Paróczayné Korányi Margit* szerkeszti. Indulásának tizedik évfordulójára, az 1994. 4. számban jubileumi emlékezéseket és a folyóirat tízéves repertóriumát jelentette meg a szerkesztőség.

Az egy évtized alatt napvilágot látott közleményeket áttekintve azt láthatjuk, hogy az elég gyakran váltakozó szerkesztők alapvető koncepciója az volt: színvonalas, igényes, időszerű, külföldre is kitekintő lapot adjanak az olvasók kezébe. Ennek megfelelően helyet kaptak a folyóiratban a hazai szakképzés alapvető problémái: az átalakuló gazdasági-társadalmi szerkezettel szoros összefüggésben újraformálódó szakképzési rendszer, a fiatal munkanélküliek helyzete, új típusú szakképző iskolák, oktatási kísérletek és sok-sok külföldi szakiskolai modell bemutatása.

Fontos szerepet töltött be a Szemle az új, 1993-ban elfogadott szakképzési törvény előkészítő munkáiban is. A tíz év közleményeit feldolgozó repertórium hatvanhat oldalnyi terjedelemben jelent meg. Mivel a szerzőjét nem jelölték, valószínűleg a szerkesztőség állította össze. Bevezetője, előszava nincs a repertóriumnak. Az első részében évek és rovatok szerint felsorolják a tanulmányokat. Itt csak szerzőt és címet jelölnek. Tehát egy-egy évben előtűnik áll pl. a Gazdaság és szakképzés című rovatban megjelent közlemények összessége.

A repertóriumnak ezt a részét nemigen tudjuk másra használni, mint arra, hogy áttekintsük, egy évben, egy rovatban hány írás jelent meg.

Az összeállítás második része az ún. névmutató, amely nem azonos a hagyományos értelemben vett névmutatóval. Itt ugyanis tételszámozva, a szerző vagy a cím betűrendjében ismét felsorolják valamennyi közleményt, vagyis egy-egy tétel tartalmazza a sorszámot, a szerzők nevét, a címet, a megjelenési adatokat (évfolyam, év, szám) és az oldalszámot. A több szerzős tanulmányokat csak az első szerzőnél találjuk meg. A második, harmadik szerző nevére a megfelelő helyen nem utalnak.

A „névmutató” 506 tétele után következik a tárgymutató. Ebben a kissé szűkszavú (az 506 tételhez összesen 330 tárgyszót rendeltek) mutatóban elég sok jelzős szerkezet található tárgyszóként, pl. adaptív szakképzés, bányaiipari szakképzés, élelmiszeripari szakképzés, műszaki szakképzés. Ezeket érdemes lett volna a jelző hátravetésével a szakképzés tárgyszónál összevonni. A tárgymutatóban a „névmutató” tételszámaira történik utalás. A gyors és praktikus visszakeresés segítése nem erénye ennek a repertóriumnak, de egy évtizednyi munkát végülis reprezentál.

Kolozs Barnabásné

A fecske és a nyár*

A tanárok olvasáskultúrájáról nem tudományos kutatások eredményeiből, nem elsősorban szakkönyvek tanulmányaiból, hanem *sokéves személyes tapasztalataimból* szűrtem le véleményemet. S talán ezáltal nem csupán olvasáskultúrájukba, hanem általában a kulturálódási szokásaikba, *életminőségükbe* nyerhettem bepillantást a köztük, velük töltött évek alatt. Nagyon nehéz ma eldönteni, hogy mit jelent az „értelmiségi lét” fogalma. Évente hány elolvasott könyv, folyóirat, megtekintett színházi előadás, koncert, kiállítás, kultúrára kiadott forint alatt még nem értelmiségi valaki? Vajon értelmiségi-e a diplomás? A tanárok élnek-e értelmiségi módjára, s ez mennyire tőlük függ?

Diákkoromból a mai napig arra a *tanáromra* emlékszem vissza legszívesebben, akivel a *reggeli lapokban* megjelent írásokról már szót lehetett váltani. Történelmet tanított, és igyekezett a napi eseményeket valami összefüggéshálózatban elhelyezni. Akkor azt hittem, *eltereltük a figyelmét az óra anyagáról, ma már tudom, hogy ekkor tanultuk a legtöbbet. Olvasottsága, naprakészsége, széles érdeklődési köre mély tiszteletet ébresztett bennünk.* Elejtett szavaival egy-egy könyvről, írásról pedig arra sarkallt, hogy megkeressük, elolvassuk. Hatalmas *része volt* abban, hogy *könyvtárban* élvezettel, áhítattal böklászó diák, majd felnőtt lettem.

Felnőtt létem kezdetén *könyvesboltban* dolgoztam egy dél-alföldi egyetemi városban. Rövidesen megismertem a bolt körül kialakult törzsvásárlói kört. Ami először feltűnt, hogy *sok a diák és kevés a tanár.* Kínosan tapasztaltam, hogy rengeteg a „muzáj”, a „kötelező” olvasmány. *Ritka élményem volt a „csak úgy” vásárlás.* Arra rá lehet ismerni, ahogyan kézbe veszi valaki a könyvet, végigsimítja a kezével, a tekintetével, beszívja illatát, s megjelenik az arcán: ez az, ezt kerestem.

Életem következő állomásán – egy alföldi városkában – már könyvtárosként dolgoztam. Tekintettel a pedagógusok alacsony fizetésére, s a könyvek ahhoz viszonyított magas árára úgy gondoltam, hogy számukra a könyvtár a kulturálódás leginkább megfizethető terepe. (Akkortájt évi 3 – azaz három forint volt a beiratkozási díj.) Sajnos *nem volt tömeges a beiratkozás.* A könyv átlagára ekkor 70/80,- forint körül mozgott, tehát lényegesen többet tudtak vásárolni, mint napjainkban, amikor egy-egy könyvért a négy számjegy egyáltalán nem ritkaság. Logikusan következne ebből, hogy növekedjen a könyvtári szolgáltatásokat igénybe vevő pedagógusok száma. A statisztikai adatok nem ezt mutatják. *A városka körülbelül ötszáz pedagógusa közül – két középfokú, három általános, egy kiegészítő iskola, óvodák, bölcsődék – 1994. évben húsz alatt volt a városi könyvtárba beiratkozottak száma.* Ez a csekély szám sem egyforma aktivitást, s nagyon eltérő olvasmányigényességet takar. Könyvesboltos múltam, s néhány földhöz ragadt gaz-

* Az NKA Könyvtári kuratóriuma által támogatott, Nagy Attila vezetésével folytatott „Pedagógusok olvasási kultúrája” című kutatás keretében készült esettanulmány.

dasági számítás a pedagógusbérek és könyvtárak függvényében azt igazolják, hogy nem a könyvesboltok a könyvtárak vetélytársai.

Talán az iskolai könyvtárak. Hiszen a kulturális ágazat és az önkormányzatok minden kényszerűsülte intézkedése dacára sok iskolában még mindig van iskolai könyvtár.

Nyolc éves iskolai könyvtárosi gyakorlatommal mondhatom, hogy a *tanulók időnként könnyebben meggyőzhetőek voltak az olvasás fontosságáról, mint tanult kollégáim.* Friss diplomával, kevés tanítási gyakorlattal kerültem egy szakmunkásképző intézetbe könyvtárosnak és magyartanárnak. Lelkemben őriztem még a megilletődött tiszteletet a tanult ember, a pedagógus iránt. Családomban közel-távol én voltam az első, egy ideig egyetlen diplomás. Lelkes, magas színvonalú, igényes munkával akartam kiérdemelni, hogy befogadjanak. Addigi közel hét éves könyvtárosi gyakorlatommal ezen a terepen éreztem magam nagyobb biztonságban. Pezsgő, zajló életet terveztem a könyvtárba. Könyvtári foglalkozásokat, beszélgetéseket az élet dolgairól, műsorokat az irodalomról, művészetekről. Aztán lassacskán megtanultam, hogy kik azok, akik segítenek, támogatnak ebbéli törekvéseimben, s kik, akikre sohasem számíthatok. Az addig valamelyest egységesnek feltételezett *pedagógustársadalom egy szeletében megtapasztaltam a halatlant sokszínűséget, a nagyon eltérő kulturális színvonalat, igényességet vagy igénytelenséget.* Volt kolléga, akinek osztálya az első hívó szóra – vagy hívás nélkül is – jött könyvtári órára. Míg a másiké a sokadikra sem. Általános tapasztalatom, hogy *az olvasni szerető pedagógus tanítványai jöttek* nagyobb számban, mert küldte őket, személyes példájával népszerűsítette a könyvtárat. Meg kellett ugyanakkor tapasztalnom az érdektelenségnél, a közömbösségnél is rosszabbat: *amikor a pedagógus lebeszélte a gyerekeket az olvasásról, a könyvtárlátogatásról.* S hitelesen tette, tehette, mert lám szakoktató, szaktanár is lehet valakiből attól még, hogy nem olvas. A tanév vége felé közeledve minden osztályfőnöknek gyűjtöttem a könyvtári tartozókat. Hosszabb-rövidebb listát, „bűnlajstromot” kapott mindenki, illetve majdnem mindenki. Említett kollégám arra volt büszke, hogy ő sohasem kap ilyet, mert keményen rendre tanítja a gyerekeket. Sokadik alkalommal csak kicsúszott a számon, hogy én nem tartom ezt akkora dicsőségnak. Mert a tanulói csak azért nem késnek, mert nem is kölcsönöznek. Olyan vitába bonyolódunk, amelyről addig azt hittem, csak tanár-diák közt fordulhat elő: hogy kell-e egy szakmunkásnak olvasottság, vagy elég, ha jól fogja a vakolókanalet, ecsetet. Fel voltam készülve rá, hogy meggyőzőm a tanulókat – vagy legalábbis megpróbálom – arról, hogy mennyire fontos a kultúra. *De hogy pedagógussal kell erről vitát nyitnom, az fáj.* Valahogy hirtelen égit ért a Kásahegy, amin át kell rágnom magamat.

Nem lennék igazságos – és reális sem –, ha nem említeném a másik oldalt, amely ezen a palettán ugyanúgy ott van. Azokat a kollégáimat, akik *lyukas órájukban a könyvespolcok között készültek, utánanézték az órán felvetődő kérdéseknek.* Szatyornyai könyvekkel jöttek-mentek, és könyvesboltba hordták fele fizetésüket a szenvedélybetegek lekiismeret-furdalásával, mert a családjukból vonták meg a pénzt. Színházlátogatásokat szerveztek, lázasan házaltak, míg el nem kelt az utolsó jegy is. Múzeumokba, kiállításokra vitték (viszik) diákjaikat, eleresztik az olykor kelletlen megjegyzéseiket, mert tudják: néhány éven belül szép emlék-

ké nemesültek ezek az utak, ha most még szelíden erőszakoskodni is kell. Van-
nak ilyenek is.

De nem ez az átlag. Aminthogy olvasási ellenpropagandát kifejtő kollégám is
egy véglet.

S mi van közte? A szürke (s egyre szürkébb) középszer nagy tömege:

- Akik olvasnak könyvet, de ebben *egyre több a szakirodalom* (s ezzel megindul-
nak a szakbarbárrá válás útján).
- Akik olvasnak szépirodalmat is, de pihenésképpen, ezért tért hódít a lektúr,
a krimi, thriller, érzelmektől csöpögő, könnyáztatta történet, s egyre kevesebb
az igazán értékes IRODALOM.
- Akik folyóiratot is olvasnak, de szintén inkább kikapcsolódásként, színvonal-
talan „női lapokat”, információ miatt néhány napilapot, gazdasági vállalkozá-
sok másod-harmadállások miatt üzletpolitikával foglalkozó lapokat. De hol
vannak a színvonalas irodalmi, kulturális folyóiratok?
- Akik járnak ugyan színházba, de előnyben részesítik a könnyen emészthető,
látványos darabokat, operetteket, vígjátékokat. Mert legalább pihentetnek.
- Akik eljutnak ugyan néhány kiállításra, de egyre értetlenebbül állnak egy-egy
műalkotás előtt, mert a művészet messze elhúzott ízlésük mellett.

A városi és iskolai könyvtárakban, könyvesboltokban, kulturális rendezvénye-
ken, rangos színházi előadásokon, továbbképzéseken *az ötszáz pedagógusból min-
dig az a húszegynéhány ember vesz részt*, aki már erről ismeri fel egymást lassan
csukott szemmel is. Sok a közös élmény, ami összekovácsol. Mert lehet-e elfe-
lejteni azt, amikor *a háromszázfős színházteremben húszan árválkodtunk neves
színművésziünk előadásán?* Kitörölhető-e az a szegény, amikor a megbántott szí-
nész keserű hangon megkérdezte: „Mondják, *tényleg itt született Petőfi Sándor?*”
*Mivel mentegessem azt a tényt, hogy évek óta a júliusi kegyeleti zárandoklatra Se-
gesvárra még a magyartanárok sem jönnek el?*

Ki kell mondanom, ha nem is hangzik szépen: a városka tanárainak egy jelen-
tős része nem vásárol könyvet, mert drága. Nem beiratkozott tagja a városi
könyvtárnak, és nem veszi igénybe az iskolai könyvtár szolgáltatásait sem. A tan-
testületben, amelyben dolgoztam, gyakran tapasztaltam közömbösséget a tanít-
tott szakma új eredményei iránt is. *Olykor sokéves jegyzetkből tanítottak olyan
szakmákat is, amelyekben 3-5 év alatt a teljes tudásanyag kicserélődik, megújul.* A
gyerekek tankönyvei gyakran muzeális tudást tartalmaztak, tehát szakkönyvek-
ből kellett (volna) felfrissíteni a tananyagot. Volt is kolléga, aki elutazott a fő-
városba, könyvesboltokban összeszedte a megfelelő szakirodalmat, meg is ren-

delte a tanulóinak. De a többségnek megfelelt a régi „jól bevált” öskövület. Így fordulhat elő, hogy jó néhány ipari szakmában a felszabaduló tanulók inkább szakmatörténet, semmint felhasználható tudás birtokában hagyják el az iskolát. Ahhoz azonban, hogy egy pedagógus a jövőnek és ne a múltnak tanítson, magának is naprakész tudással kell rendelkeznie szakmájában. Magabiztosan mozogni a könyvtár adott területén. Egy tantestületi továbbképzés alkalmából becsémpésztem egy könyvtárbemutatót a kollégáknak. Indításként mindenkitől azt kértem, hogy egy lapra írják fel azt a szakszámot, ahol az általuk oktatott szakma irodalma található. Játéknak szántam, fergeteges sértődés lett belőle. Úgy értékelték, hogy vizsgáztatom, meg akarom szégyeníteni őket. Ha hibáztam, csak abban, hogy feltételeztem, hogy mindenki tudja. Hiszen tanulóikat kísérve többször is végighallgatták (volna), amikor a gyerekeknek ezekről a bűvös számokról beszélek. Nagyon sokan azonban ezekből az órákból lyukas órát csináltak (maguknak), és szaladtak ügyeiket intézni, rám hagyva az osztályt.

*

Azt hiszem nem helyi, hanem országos jelenség a pedagógusok kifulladás, elfáradása, mérhetetlen fáradtsága, távlatvesztése, elbizonytalanodása, sokszor nagyfokú érdektelensége, elszürkülése, szakmai szintjének csökkenése, felhígulása, az elkötelezettség, hivatástudat mérséklődése vagy hiánya. Az olvasás népszerűségének esése, az olvasásra szánt idő csökkenése mindennek csak következménye, kísérőjelensége. (Hozzátevé, hogy más társadalmi rétegekben sem emelkedik az olvasás preszlízse napjainkban.)

Milyen okokra vezetem vissza elsősorban ezeket a jelenségeket:

- A pedagógus pálya presztízse, erkölcsi megbecsültsége soha nem látott mélységbe zuhant.
- Az oktatásügy első ránézésre rendkívül zilált, áttekinthetetlen, bizonytalan. A tanárok többsége alulnézetből nehezen ismeri ki magát (gyanítom, sokan még felülnézetből sem), nem igazán találja a helyét ebben a felbolydult rendszerben, szorong a jövőtől.
- Az állandó megszorító intézkedések miatt *mindenki fél lábbal az utcán van*, s igyekszik maga és családja megélhetését más forrásokból is biztosítani, de ez idő- és energiaigényes.
- Sokszor olyan gyerekeket kell szépre és jóra okítani a tanárnak, akik az iskola végében kést szegezve kirabolják egymást, végigkóztolták már az önkábitás sok eszközét – s egy „bölcs” döntés értelmében ilyenekből 30-40 ül egy osztályban, mert így meg lehet spórolni néhány tanerőt. Aki több éve tanít, s van összehasonlítási alapja, elmondhatja, hogy milyen rohamosan romlik a tanulók pszichés és erkölcsi állapota. A magam tapasztalatából csak annyit, hogy *míg 1986-ban apró bolti lopások, folyosói csetepaték voltak a fegyelmi tárgyalások témái, addig 1994-ben már megjelent a súlyos garázdaság, s a fegyveres rablás is. Évente temettünk motorbalesetben elhunytakat, de előfordult, hogy fegyveres öngyilkost vagy részegen megfagyott fiataalt. Sajnálatosan hiányzik a fiataloknál a követhető szülői példa, és be kell ismerni, hogy példaként állítható pedagógus se sok van.*

Nemcsak agrárolló létezik, hanem a követelmények és a lehetőségek, az elvárások és a realitások közötti egyre nyíló olló is, amely a pedagógust sájtja. Hiszen az előbb felsorolt – s korántsem teljes – körülmények ellenére a társadalom teljes joggal elvárja a tanároktól, hogy:

- naprakész, állandóan fejlesztett szakmai tudással rendelkezzen,
- legyen pedagógiai és lélektani tudása is,
- munkáját lelkiismeretesen, állandóan magas színvonalon végezze,
- legyen példaként állítható a fiatal cél a nap 24 órájában,
- magánélete is legyen példamutató,
- értelmiségi módjára aktívan vegyen részt a közéletben és a kulturális rendezvényeken (szervezőként is),
- minden létező módon művelje önmagát, s használja fel így megszerzett tudását is a tanításban,
- legyen megértő, szeresse tanítványait, akiket nem csak meghatározott óraszám-ban tanít, de segíti őket problémáik megoldásában és odafigyel gondjaikra.

Íme az olló másik szára. Közöttük a valóság a maga konok tényeivel. Városunkban *a pedagógusoknak szinte kivétel nélkül van másik, pénzkereső foglalkozása is a tanításon kívül*. Tekintve a környék adottságát, ez leggyakrabban *szőlőművelés, borászat, kertészkedés, kereskedelem, valamilyen áruterjesztő-hálózatban munkálkodás, állattenyésztés, ügynökösödés, maszek fusizás* stb. Még az a legjobb eset, ha a tanár „üres” óráiban korrepetálást vállal. Mert annak legalább van némi köze ahhoz, amit drága pénzen megtanult. Abban azonban megegyeznek a felsoroltak, hogy *mindez az önműveléstől veszi el az időt*, és abban akadályozza meg a pedagógust, hogy életminősége, kulturális színvonala szerint értelmiségivé váljon. *Diplomás paraszt, munkás, üzletember...* stb. lesz belőle. Az így szerzett pénzből teremt otthont a maga és a családja számára, ebből taníttatja a gyermekeit, s vásárol autót, hogy időben beérjen a szőlőből vagy a disznóól mellől az iskolába. Jókedvűből csinálja mindezt ina szakadtáig? Nem tudná elképzelni a napját a tűző napon végzett szőlőmunka helyett a hűvös dolgozószobában, könyvtárban, könyvekkel megrakodott polcok mellett olvasgatva, láblógatva? De máris egy fonák mozdulattal lecsapja a kérdés: „És akkor miből élünk? A tanári fizetésből nem megy.” *Az anyagi szorongatást pedig követni fogja egy szakmai igénytelenség.*

Nincs tehát megoldás?

Sok emléket őrzök – jókat s rosszakat vegyesen – pedagógus-könyvtáros múltamból. Egy különösen belém égett, sajog a mai napig, de úgy gondolom, nem csak számomra emlékezetes.

Becsöngetésre vártunk a tanáriban, reggel volt. A túlzottan kicsi, túlzásúfolt helyiségben majdnem mindenki egyszerre beszélt. Így van ez a tanároknál. A nap nagy részét magára utalva a gyerekekkel tölti az órákon, és öt/tíz perces szünetekben akar gyorsan elmondani mindent. Ültem a zsongás közepén. Elöttem füzetek, könyvek, kiadói ajánlójegyzékek, prospektusok. Abban a jellegzetes tudathasadásos állapotban leledzettem, ami a tanári és könyvtárosi énem miatt keletkezett. Mondatfoszlányok jutottak el hozzám:

...hajt már a szőlő rendesen...

...én mindig ezzel kötözök, a másik kicsúszik az ujjam közül...
...befodrosodott a levele, te mivel permetezel ilyenkor...
...a barack elfagyott az idén, de meggy még lehet...
...a csöpögtető öntözéshez nagyon jó csövet ... olcsóbb, csak el kell menni...
...nyolc malaca lett, de egy megdőglött, pedig...
...nem tudtok olesó tápot valahol...

Aztán a saját, kicsit ingerült hangomat hallom:

– Gyerekek! Ha engem bekötött szemmel engedtek volna ide be, és meg kel-
lene mondanom, hogy hol vagyok, *Tsz-irodára tippelnék*. Tanári szobára semmi
esetre sem. Nincs arra utaló jel.

Döbönt, kínos csend lett. A csengőszó mentett meg szorongatott helyzetem-
ből. De csak ideiglenesen. Mert az eset után hónapokig, ha beléptem a tanáriba,
valaki elrikkantotta magát: most egy szót se szőlőről, csak szakmai kérdésekről!

Előléptem mumussá, célponttá, akin dühöt, szorongást, rejtetten furdalo lel-
kiismeretet, félretett, de lázadó szakmai önrzertet le lehet vezetni. Gyakran ju-
tott eszembe a közmondás: *Káros igazságnak legjobb rejtke a hallgatás* – s kíván-
tam, bárcsak hallgattam volna. De a fölzúdulás mögött mást is fölfedeztem. Az
intenzitás azt jelezte, hogy mondatom elevenbe, a köröm alá ment. Sokat kaptam
utána, de nem mondta senki, hogy nem volt igazam. Észrevehetően csökkent a
szólótermesztés és egyéb nem iskolai téma a tanáriban, figyeltek erre. Az ügy
lecsengése tájékán egy kolléga beszámolt nekem arról, hogy *szüretelni voltak, és
a tanításról, diákokról folyt a szó* a főleg pedagógus szüretelők között, kár hogy
nem hallottam. Mintha kötelezte volna valaki, hogy nekem erről referáljon. Úgy
érezem, hogy amit mondtam, az valahol számukra is nyilvánvaló volt, csak velem
ellentétben ők találtak maguknak mentséget. Ez rendült meg alapjaiban, amikor
a dolog kimondatott.

Sokáig lógott az ügy a levegőben, és parázs vitákat kavart. Az indulatos táma-
dásokban sokszor azt éreztem, hogy talán nem is engem, hanem magukat akarják
meggyőzni, hogy másként nem megy az élet, csak ezekkel a plusz vállalásokkal.
Visszagondolva nem bántam meg mégsem, hogy elmondtam, még az utána kö-
vetkezők miatt sem. Jogom volt szóvá tenni, mert nem kértem tőlük számon
mást, mint amit magamtól is elvártam. Ugyanis pusztá létemmel bosszantóan
cáfoltam, hogy nincs idő, energia, pénz a kultúrára, és hogy a tanári fizetésből
nem lehet megélni, gyerekeket nevelni. Ha soroltam maximalista elvárásaimat a
pedagógus mint élőlény iránt, nem lehetett csak úgy lesöpörni azzal: „na jó, jó
könnyű azt mondani”. Mert félőn vigyáztam arra, hogy minden kimondott szót
a megélt gyakorlat hitelesítsen.

Mondom pedig fáradhatatlanul, hogy *a könyv, az olvasás, a kultúra kiapadha-
talan energiaforrás a pedagógus számára. Aki nem él vele, az éltető víztől, tiszta
forrástól fosztja meg magát*. Miből ad másnap, ha nem töltkezik? Mivel kínálja
a köréje gyűlt, reá bízott fiatalokat, ha maga üres, szürke, kiégett, végtelenül
fáradt? A sok-sok többletmunkával lehet, hogy valamivel több lesz a pénze, egy-
szer felébredve rádöbben, hogy azt is arra költötte, hogy még többet dolgozhas-
son – s egy mókuserékben találja magát.

Mennyi rengeteg munka ugyanakkor, sok utánafutkosás, felelősség, aggoda-
lom, mire negyven gyerek útja összejön egy kiránduláshoz. És hogy felejtí el az

ember a dolgoknak ezt a részét egyetlen pillanat alatt, amikor a tar kopasz fülbevalós rocker, aki eddig hallani sem akart magyarságáról, könnyes szemmel éneklte a Himnuszot a segesvári csatatéren, tömegsírok fölött állva. Minden porcikámban éreztem, hogy irdatlan bakancsait óvatosan emelgetve pontosan érzékeli, hogy hol áll, és megértette végre, hogy a hazaszeretetért meghalni is lehet. Abban az osztályban, ahol végigírtuk Petőfi utolsó útját, akikkel megálltunk az Ispán-kút mellett, soha többé nem lehet a költő „csak” tananyag. De számomra sem, bárhol tanítsak, beszéljek róla ezután.

Sütő András: Álomkommandó című drámájának megtekintése után úgy mentünk haza, hogy a bőrünkön tapasztaltuk meg a diktatúra mindenhatóságát, s benne a kisember végtelen kiszolgáltatottságát. Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált a diktatúra fenntartásának ellehetetlenülése is hosszú távon. Bármikor átültethető a téma – néhány áttétellel – tanár-diák kapcsolatra is, s akkor talán az is változhat az egyenrangúság irányába.

A Gettó című dráma után már egészen másként szólt a vita az osztályban a cigányokról, a másságról, arról, hogy mihez van jogunk egy másik népcsoporttal kapcsolatban és mihez nincs. Meddig terjed ebben a szabadságunk és hol ér véget. Tragikusnak érzem, amikor pedagógus kolléga nem azon fáradozik, hogy csitítsa, leszerelje cigányellenes diákjait, hanem még tüzezi is őket, mert maga is abban látja anyagi gondjainak megoldását, ha már az utolsó cigány is gázkamrában végeznél. Különösen elkésérítő – amennyiben még fokozni lehet –, ha mindezt történelem szakos mondja.

Egy-egy irodalmi alkotás, jókor, jó helyen felütött verseskötet segíthet elcsitítani háborgó lelkünket, felülemel a hétköznapi problémáin, s ezzel egészen más megvilágításba kerülhet minden: nem veszünk bele csip-csup gondjainkba. De ha Márai Sándor Halotti Beszédje, Utassy József Zúg márciusa vagy József Attila Nagyon fáj című verse pont ellenkezőleg, felkorbácsolja nyugalmunkat, az is partra teszi hordalékát, ha van türelmünk és merszünk szembenézni vele.

A katedráról adhatunk át csupasz tényanyagot, információtömeget is. De ha nem köti össze, nem fűti át a belőlünk sugárzó hit, akkor a gyerekekben sohasem épül fallá, házzá, templommá. S a kötőanyag lehet a kultúra, az irodalom, az olvasottság biztonsága.

Óriás, térdroksztó a felelősségünk. Áldozatot is kell hoznunk érte nem is keveset. Az országban rengeteg pedagógus meghozza ezt az áldozatot nap mint

nap. (Hogy az oktatásügy még döcög, nem kis részben ennek köszönhető.) De talán vannak néhányan, akik *pályamódosítása csak használna a nevelés színvonalának*. Mert a szépen fejlődő szőlőjét, pincében erjedő borát, zsenge kiskerti palántáit, néhány napos rózsaszín malackáit, autóját vagy duzzadó bankbetétjét jobban szereti, mint diákjait és tanult hivatását. Önmagában nincs ezzel semmi gond, csak a megfelelő következtetéseket levonva meg kell(ene) tenni a szükséges lépéseket.

Az érem másik oldalán azonban ott van az is, hogy ha azoknak a pénzeknek egy töredékét, amit ma önvédelmi csoportokra, polgárőrségre, riasztócsodákra, védelmi rendszerekre, rendőrségfejlesztésre, börtönökre, a vandalizmus következményeinek helyrehozására költünk, az oktatásra szánnánk – szántuk volna –, sok pedagógusnak talán nem így vetődne fel a kérdés: megélek vagy tanítok? Hogy ne lenne a pályán maradás úri passzió, családunk elleni vétek, eljegyzés a nincstelenséggel.

Mégis tudomásul kell vennünk, hogy a jelenlegi helyzetben ránk vár a kezdő lépés. Azzal, hogy maradunk, kitartunk a „kultúra frontján”, hisszük és terjesztjük, életünkkel hitelesítjük, hogy „*nincsen egyéb menedékünk*”. Fölvállaljuk az anyagi nehézségeket egy sokkal nagyobb gazdagság reményében, elviseljük, hogy csodapóknak tartanak bennünket, esetleg szókimondásunkért, jobbító szándékú ostromozásunkért hünbakokká is válhatunk – meg lehet szokni –, elfogadjuk a töltekezés és adás fáradtságát, olykor a kilátástalanságot, reménytelenséget, amikor elfogy a levegő, elhagy a közérzet. De ha marad a hit, hogy amit csinálunk, annak értelme van, akkor túlélhető a légszomj is.

„Egy fecske nem csinál nyarat” – mondja a közmondás. Ma reggel óriási, fergeteges csivitelésre ébredtem. Már megint a verebek – gondoltam, hiszen a félig kész – s soha el nem készülő – tetőtérben egyre népesebb verébcsalád albérlőnk van. De egy hang világosan elkülönült a többitől. Eltelt néhány perc, mire fölfogtam, megértettem..., s akkor úgy ugrottam ki az ágyból, mintha megcsíptek volna. A tavalyi megroggyant fecskéfészek ingatag szélén ott egyensúlyozott a „mi” fecskénk, hatalmas lendülettel renovált, toldozott-foldozott, és mindent virágba borító boldogsággal csivitelte világgá, hogy megérkezett.

És 1995. április 22-én nyár volt. Ragyogó napsütés, simogató meleg, láthatóan nyújtózkodó, szellőzködő természet. Tudom, hogy lesz még hidegebb is, gyülekeznek majd sötét felhők az égen, jég kopog a diófa zsenge levelén, rojtosra szaggatva azt. Hónapokig esernyővel járunk majd a fecskéfészek alatt – pont a bejárat fölé építették –, míg felnőnek a kicsinyek. Aztán egy nyárutói alkonyaton sorba ülnek a szemközti villanydróton, az egész család. Majd felszállnak, köröznek, megbillentik a szárnyukat, és útra kelnek. Nekünk marad a több centis guanó a teraszon, s az életveszélyesen megroggyant fészek a lámpa tövében.

Meg a tudat, hogy *négyvel több fecske van, akik jövőre is elhozzák a nyarat.*

Schiller Kata

